

ALMANYA, İSVİÇRE VE FRANSA'DAKİ TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMENLER: AİDİYET, SORUNLAR VE BEKLENTİLER

Ali ÇAĞLAR*

ABSTRACT

Bu makalenin temel amacı, Almanya, İsviçre ve Fransa özelinde Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları en önemli sorunları gündeme getirmek ve bu sorunları neden – sonuç ilişkileri bağlamında tartışmaktır. Alan araştırmasına dayalı bu çalışmanın verileri, Eylül 2009 ile Mayıs 2010 arası dönemde sırasıyla Almanya, İsviçre ve Fransa’da, bizzat yazarın kendisinin yapmış olduğu çalışmayla, derinlemesine yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği (semi-structure interview) kullanılarak toplanmıştır. Ana veri toplama aracı olarak kullanılmış olan yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğinin yanı sıra, ikincil veriler tekniği ile de destekleyici ve açıklayıcı niteliklere sahip diğer veriler toplanmıştır. Toplanan veriler, özellikle mülakatlar süresince yapılmış olan ses kayıtları daha sonra görüşülen kişi bazında deşifre edilerek yazılı metin haline getirilmiş ve elde edilen diğer veri ve bulgularla birlikte çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilerek kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Kökenli Göçmenler, Aidiyet, Sorunlar, Beklentiler

GİRİŞ

Bu bölümün temel amacı, Almanya, İsviçre ve Fransa özelinde Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları en önemli sorunları gündeme getirmek ve bu sorunları neden – sonuç ilişkileri bağlamında tartışarak, çözüm yollarına ilişkin bazı sonuçlara varmaya çalışmaktır¹. Toplamda 5 milyon 216 bin Türkiye Cumhuriyeti (TC) vatandaşının Avrupa ülkelerinde yaşadığı ve bunların 2.72 milyonunun Federal Almanya Cumhuriyeti’nde olduğu bilinmektedir (Şen, 2009: 63; Kucukcan and Gungor, 2009). Avrupa’daki toplam göçmenlerimizin 2.8 milyonunu ise buldukları ülkenin vatandaşlığına geçmiş bulunmaktadır (Şen, 2009: 63). 1950’li yılların sonlarında başlayan yolculuğun 1960’lı yıllardan itibaren, başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerindeki işgücü açığının kapatılması amacıyla, ikili anlaşmalar çerçevesinde, giderek arttığı ve daha sonra ilticalar, doğum, evlilik ve aile birleşimi gibi diğer faktörlerle sayının yukarıda zikredilen rakama ulaştığı bilinmektedir².

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 06800 Beytepe/Ankara/TÜRKİYE.

¹ Bu makale, “Türkiye Kökenli Göçmenlerin Sorunları: Almanya, İsviçre ve Fransa Örneği, başlığı ile “Asylum, International Migration and Statelessness: Theory, Observation and Policy (eds. Ozlen Celebi, Saim Özcürümez, Şirin Türkay), Ankara: BMMYK Yayınları, 2011” adlı kitapta bölüm olarak yayımlanmış olan çalışmanın; daha fazla okuyucuya ulaşılması amacı ile kısaltılarak ve bazı yeni ilaveler yapılarak yeniden yayımlanmış halinden oluşmuştur.

² Bu çalışmada, Türkiye kökenli göç ve göçmenlerin tarihi ile ilgili bilgilere, literatürde fazlasıyla mevcut olduğu için, yer verilme gereksinimi duyulmamıştır. Bunun yerine direkt araştırmanın bulguları ve ilgili analizlerin tartışılmasının daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Yine de göçmenlerimizle ilgili sayısal ve diğer veriler ve konular için bakınız Şen, 2009; Kilimci, 2009; Kaleağası, 2009; İçduygu, 2009; Güngör, 2009; Denizhan, 2009; Dincer, 2009; Arslan, 2009; Alacacıoğlu, 2009; Küçükcan, 2009; Önger, 2009;

Türkiye kökenli göçmenlerin en fazla sayı ve oranda yaşadıkları bu üç ülkede yaşananların, diğer Avrupa ülkelerindeki göçmenlerin sorunlarına ilişkin de bir takım ipuçları verebileceği düşünülmektedir. Zira, ülkeden ülkeye çok küçük nüanslar yaşanıyor olsa da her ülkede yaşanan problemler, büyük oranda, benzer ve ortaktır demek yanlış olmayacaktır. Bu gerçeklikten hareketle, sorunlar ülke bazında değil, genel bir yaklaşım ile bütün olarak, bir arada verilmiştir. Bununla birlikte, ülkelere özgü durumlar sözkonusu olduğunda, ilgili ülke adı anılarak sorun ve analizi gündeme getirilmiştir.

Alan araştırmasına dayalı bu çalışmanın verileri, Eylül 2009 ile Mayıs 2010 arası dönemde sırasıyla Almanya, İsviçre ve Fransa'da, bizzat yazarın kendisinin yapmış olduğu çalışmayla, derinlemesine yarı-yapılandırılmış mülakat (semi-structure interview) ve gözlem teknikleri kullanılarak toplanmıştır. Ana veri toplama aracı olarak kullanılmış olan bu iki tekniğin yanısıra, ikincil veriler tekniği ile de destekleyici ve açıklayıcı niteliklere sahip diğer veriler de toplanmıştır. Toplanan veriler, özellikle mülakatlar süresince yapılmış olan ses kayıtları daha sonra görüşülen kişi bazında deşifre edilerek yazılı metin haline getirilmiş ve elde edilen diğer veri ve bulgularla birlikte çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilerek kullanılmıştır.

İlkönce Almanya ile başlayan çalışma en son Fransa alan araştırmasıyla tamamlanmıştır. Almanya'da toplam 52, İsviçre'de 32, Fransa'da ise 52 derinlemesine yarı-yapılandırılmış mülakat ve odak gruplar yapılmıştır. Görüşülen her bireye, aynı sorular, ancak mülakatın gidişatına göre bazen farklı sıralarda sorulmuş ve aynı konularda farklı kişi ve kuruluşların görüşleri, düşünceleri, analizleri ve çözüm önerileri elde edilmeye çalışılmıştır. Ayırım gütmeyen varolan ve ulaşılabilen her toplumsal grup, katman ve sivil toplum örgütü ile her türden inanç gruplarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Mülakatlar Almanya'da sırasıyla Stuttgart, Köln, Hamburg, Berlin ile Mannheim – Ludwisburg'ta; İsviçre'de Basel, Olten, Lozan, Renens, Bern, Aarau, Wohlen, Bern, Biel ve Langenthal'de; Fransa'da ise başta ve çoğunluklu olarak Paris ile Strazburg olmak üzere, Colmar, Kehl, Etampes ve Montreau'de gerçekleştirilmiştir.

Mülakat edilenler, her üç ülkede de, bilinçli olarak seçilmiş ve niteliklerinden hareketle Almanya, İsviçre ve Fransa'daki Türkiye kökenli tüm vatandaşlarımızı en üst düzeyde temsil etme yeteneğine sahip kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Diğer bir deyişle mülakat edilenler, çok uzunca yıllardır Almanya, İsviçre ve Fransa'da yaşamış ve genel anlamda uzun deneyim ve gözlemlere sahip, kendi topluluklarının ileri gelenleri, önderleri, dernek ve kuruluş başkanları arasından seçilmişlerdir. Kimlik aidiyetlerini Türk ve Kürt kökenli olmak diye belirtmiş olanların yanı sıra yurtdışında bulunan vatandaşlarımızdan kendilerini Arap, Süryani, Çerkez, Ermeni, Zaza ve inanç olarak Alevi (Türk-Kürt), Hanefi (Türk-Kürt), Şafi (Kürt), Yezidi Kürt, Zaza Alevi- Sünni, Zaza Kürt

olarak tanımlayanların hepsinin temsil edilmesine ve fikirlerinin alınmasına özen gösterilmiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA

Yukarıda ilgili detay ve bilgileri verilmiş olan çalışma sonucunda Almanya, İsviçre ve Fransa'da gerçekleştirilmiş olan mülakatlardan çıkarılmış ortak sonuçlar şu şekilde özetlenerek verilebilir:

İlk ve tek tümce ile, Türkiye'de sosyo-politik anlamda kaç siyasal-ideolojik örgüt ya da sosyo-kültürel grup varsa, hepsinin uzantıları anılan bu üç ülkede mevcuttur. Ülkeler kendi aralarında karşılaştırıldıklarında, Almanya ve Fransa'daki yapı ve örgütlenmelerin İsviçre'deki yapı ve örgütlenmelerden daha yoğun ve ileri boyutta olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunun temel nedeni, nüfus olarak Almanya ve Fransa'da, İsviçre'ye oranla daha fazla sayıda Türkiye kökenli göçmenlerin yaşıyor olması ile İsviçre'nin özellikle polislik yapı ve uygulamalarının daha katı ve insanların gerçekleştirdikleri örgütlenmelerin, belirtilen amaç dışına çıkmaları durumunda polisin hemen ve en sert şekilde müdahale ederek ilgili kişilerin sınırdışı edilme ihtimallerinin yüksek olmasıdır denebilir. Belki de politik amaç ve çıkarları için Fransa ve Almanya'nın Türkiye kökenlilerin politik örgütlenmelerine zaman zaman daha gevşek polislik uygulamalarında bulunmaları ve özellikle de laik, sosyal, hukuk devleti olarak tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti ile problemleri olan grup ve örgütlenmeleri gerektiğinde görmezlikten gelerek, onların daha rahat bir şekilde hareket etmelerine olanak tanıyor olması, bu her iki ülkedeki sosyo-politik yapıların daha fazla yapı ve sayıda olmalarına yol açmıştır. Kısacası, Türkiye'deki siyasal çeşitlilik, etnik ve inançsal farklılıklarının aynısının, Almanya, İsviçre ve Fransa'da yaşamakta olan vatandaşlarımız arasında da var olduğunu söylemek olanaklıdır.

Türkiye kökenli göçmenlerle ilgili kimlik ya da inanç, kendilerine “size, siz kimsiniz diye bir soru yöneltildiğinde aklınıza gelen ilk kimliğiniz hangisidir ve kendinizi öncelikle hangi kimliğiniz ile tanımlıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar çerçevesinde şekillenmiş ve bu bulgulardan hareketle kimlik ve inanç aidiyetleri, kendi kullandıkları kavramlarla ifade edilmiştir. En genel anlamda, Almanya, İsviçre ve Fransa'da, toplanmış olan verilerden hareketle Türkiye kökenli göçmenler, “Türkler” ve Kürtler” olarak iki ana gruba bölünmüş bulunmaktadır.

Türkler, kendi aralarında “İslamcılar” ve “İslamcı olmayan Türkler” olarak tekrar iki alt kategoriye bölünmüştür: İslamcı olanlar, “Milli Görüşçüler”, “DİTİB³çiler”,

³ Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı örgütlenmesidir. Diyanet Avrupa'da göreceli olarak örgütlenmeye geç başlayınca, o güne kadar doğan boşluğu cemaatler, tarikatlar doldurmuştur.

“Fettullahçılar”, “Sülaymancılar”, “Kaplancılar”, “Menzilciler” vb. gibi tarikat-cemaat bazında alt örgütlenmelere gitmişlerdir. En güçlü olanları ve halk tabanı en fazla olanlar, “Milli Görüş” ile “DİTİB”dir. Son yıllarda Fettullah Gülen Cemaati’nin giderek çok hızlı bir şekilde örgütlendiği ve medyadan iş dünyasına kadar her alanda hızlı bir yatırımda bulunduğu, nüfuzunu giderek artırdığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte diğer cemaatlerin de kendi şirketlerini kurdukları ve güçlü ekonomik yapılara kavuştukları belirtilmiştir. Özellikle “Milli Görüş Teşkilatı”nın en fazla etkili olduğu, kendi şirketleri ile dev bir ekonomik kuruluşa dönüştüğü ifade edilmiştir. Bununla birlikte, cemaatleşmelerin de bir tür ayrışma yarattıkları ve Devletin özellikle çocukları bu tarikatların etki ve nüfuz alanlarından koruması gerektiği de pek çok kişi tarafından dile getirilmiştir.

İslamcı olmayan Türkler, a) Atatürkçü Düşünce Dernekleri, b) Üyelerinin çoğunluğu Almanya, İsviçre ve Fransa vatandaşı olan Türk Toplumunu örgütlenmeleri, c) MHP’nin Avrupa Örgütlenmesi olan Ülkücü Hareket ve Dernekleri, d) Alperenler olarak adlandırılan BBP’nin Avrupa teşkilatları ile e) Alevi inancına sahip Türklerin kurmuş oldukları dernek – birlik – federasyonlar biçiminde örgütlenmişlerdir.

Her grup bir anlamda kendi alanında bağımsızmış gibi duruyor ve çalışmalarını sürdürüyor olsa da Atatürkçü dernekler, Türk Toplumunu, sayıca az da olsalar sol, sosyal demokrat ya da merkez sağ ile zaman zaman bazı alanlarda Alevi dernekleri arasında bir iletişim, görüşme ve işbirliği yapıldığı; Alevi dernekleri ile MHP ve özellikle BBP teşkilatları arasında gözle görülür bir iletişim olmadığı ya da MHP örgütlenmeleri içinde az sayıda Alevi inancına sahip Türklerin bulunduğu; Alevi kuruluşlarının diğer Sünni İslamcı örgütlenmelerle hemen hemen hiç iletişim ve işbirliğinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu izole yaşama, sadece kendi aralarındaki farklılıklarla sınırlı olmayıp, içinde yaşadıkları ana toplum ile de söz konusudur. İsviçre’de yapılmış olan bir mülakattan alınan şu açıklama aslında diğer Avrupa ülkeleri için de geçerlidir demek yanlış olmayacaktır:

Yurtdışındaki Türkiye kökenliler, burada küçük küçük Türkistan, Kürdistan, Alevistan, İslamistan, Ülkücüistanlarda birbirlerinden izole yaşar. Bu devletin 400 çeşit peynirini yer, lokantasına gider, tarmvayına biner ama bu grupların her biri buradaki İsviçre toplumuna sırtını dönerek yaşar (Mus., Lozan).

Bununla birlikte bu gruplar arasında herhangi bir gerginlik ve çatışmanın da olmadığı net bir şekilde gözlenmiştir. Hatta son yıllarda, “yabancı olmak”tan kaynaklanan ve ortak şekilde ayırım güdülmeksizin maruz kalınan durum ve muameleler sonucunda, kendi aralarındaki eski keskinliklerin giderek törpülediği, düşünce, inanç ve yapıları ne olursa olsun “Türk ve yabancı” olarak algılanıyor olmalarından dolayı “ortak kaderdaş” olduklarının bilincine vardıkları ve bu durumun da grupları sınırlı da olsa, aynı zamanda sahipsizlikten dolayı da, birbirlerine yaklaştırdığı, hatta yine sınırlı sayıda olsa da aralarında ticari iş ilişkilerinin giderek artmakta olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Almanya, İsviçre ve Fransa’nın farklı etnik ve inanç gruplarını bir arada yaşatmayı başarıyor oluşları, Türkiye kökenli grupları etkilemiş ve kendisi gibi olmayı kabul etmesine yol açmıştır denebilir. Bu ülkelerdeki demokratik uygulamaların da, keskin-

radikal insanlarımızın hazmetme potansiyelini giderek artırdığı ve onların farklılıklara daha saygılı olmalarını, davranmalarını kendi beraberinde getirdiği söylenebilir.

Bu dönüşümün, vatandaşlarımız ve Türkiye açısından olumlu bir gelişme olduğu ve aynı zamanda ileride, tüm Türkiye kökenli insanlarımızın, hem kendi ortak çıkarları ve hem de Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda aynı zeminde buluşabilmelerine olanak hazırlayacak, hatta bir lobi oluşturabilecek ilk adım olacağını söylemek olanaklıdır. Ancak gereken zamanda gereken adımlar atılmadığı takdirde, özellikle medya araçları üzerinden ve okullarda birbirine giderek uzaklaşan yeni neslin bu tür bir zeminin yaratılmasına negatif katkı sağlayacağı da açıktır.

İslamcı olan Türkler kanadındaki en güçlü örgütün Milli Görüş Teşkilatı (MGT) olduğu tespit edilmiştir. Avrupadaki diğer kardeş kuruluşlar ile yakın işbirliği ve iletişim içinde olan örgütün Almanya merkezli değişim ve dönüşümünün, çok net ifade edilmese de, İsviçre ve Fransa'da da yaşandığı gözlenmiştir. Bununla birlikte MGT'nin özellikle son yıllarda giderek ciddi bir değişim ve dönüşüm içinde olduğu kanaatine varılmıştır. Bu dönüşüm, özellikle Almanya, bir göçmen ülkesi (eskiden göçmenlere misafir işçi – işleri bitince geri gidecekler gözüyle bakılırken) olduğunu kabul etmeye başlayınca belirgin bir hal almaya başlamıştır denebilir. Diğer bir deyişle, Milli Görüşçüler de Almanya, İsviçre ve Fransa'yı artık kendi vatanları olarak kabul etmeye, diğer pek çok vatandaşımız gibi "*biz artık buralıyız*" demeye başlamış bulunmaktadır. Daha önce Türkiye'deki siyasi bir partinin Avrupa uzantısı kimliği ve rolüne sahipken, artık kendilerini buldukları ülkelere ait (*hali hazırda Saadet Partisi ve genel başkanı ile görüştiklerini, gönül bağ ve ilişkilerinin olduğunu ama siyasi-direkt bir organik bağ ve maddi desteklerinin kalmadığını dile getirmişlerdir*) hissetmek ve geleceklerini, buldukları ülkede yatırım yaparak geliştirmek istediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin şu mülakat notu bu açıdan önemli bulunmuştur: "*12 sene öncesine kadar biz Türkiye'deki bir siyasi partinin uzantısıydık. Ama şimdi değiştik. Biz artık Türkiye'deki o siyasi partinin uzantısı değil, buradan artık dönmeyecek olan cemaatimize hizmet vermeyi kararlaştırmış bir kuruluşuz (MGT II. Başkanı, Hamburg)*". Kısacası, Türkiye'deki bir takım oluşumların değirmenine taşınan su olma rolünü terk edip, buradaki ekonomik gücü kendileri için kullanmaya karar vermiş göründükleri söylenebilir. Özellikle çocuklarının artık buradan Türkiye'ye dönmek istemeyecekleri inancı, bu kararlarında etkili olmuş görünmektedir. Türkiye, eskiden esas vatan olarak, bir gün dönecek ülkeleri olarak görülürken, şimdi Türkiye artık tatile gidilecek ikinci vatan olarak görülmeye başlanmıştır.

Başka bir ifadeyle, MGT'nin son yıllardaki bu belirgin değişim ve dönüşümünde tabi ki pek çok farklı faktör ve nedenin etkisi, rolü vardır ama en önemlileri şu şekilde özetlenebilir: 1) MGT, artık bir anlamda şirketleri ve yıllık cirosuyla bir holdinge dönüşmüş, kendinin önemli bir ekonomik kaynak ve güç olduğunun farkına varmış, kendi çocuklarının Türkiye'ye dönmekte isteksiz olduklarını ve dönmeyeceklerini kabul etmeye ve dolayısıyla geleceğini Almanya, İsviçre ve Fransa'da görmeye başlamış ve buradan hareketle bu kadar güçlü bir ekonomik kaynağı Türkiye'deki belirli çevrelerin kullanımına

sunmak-vermektense kendileri için kullanmayı tercih etmiştir. Yapılan mülakatlarda bu değişimde, Türkiye'deki bazı İslami holding ve yardım kuruluşlarının kendi tabanlarından topladıkları ancak sonradan çoğu kaybolan para deneyimlerinin rolünün olduğu dolaylı olarak vurgulanmıştır. 2) MGT'nin özellikle Alman makamlarınca, Türkiye'deki bir siyasi partinin Avrupa örgütlenmesi olarak görülmesi, İslami söylemlerinin içerik ve niteliği gibi durumlardan hareketle, "gözlem altında tutulan örgütler" kategorisinde bulunuyor olmasıdır. Diğer bir deyişle, Almanya'da olduğu gibi, İsviçre ve Fransa'da da sürekli enselerinde polisin sıcak nefesini hissetmeleri, özellikle İslami bir kuruluş olduğu için İslam, Taliban-El kaide, terör ve para yardımı gibi kaygılarla daha yoğun bir gözetime tabi oldukları dile getirilmiştir. Kısacası, MGT bu "sakıncalı addedilen!" kimliğinden kurtulma arayışındadır denebilir. Giderek sadece İslam konusunda dini hizmetler vermekle kendini sınırlamaya ve kendine bu tür yeni bir kimlik ve rol edinmeye çalıştığı, özellikle Almanya'daki Türkler ve Alman makamları nezdinde, "sakıncasız, politik olmayan ve İslama-Dine hizmet eden bir sivil toplum örgütü olduğu" izlenimi yaratmaya çalıştığı gözlenmiştir. Fakat bu dönüşümün asıl nedeninin, bu kadar büyük bir ekonomik kaynağın artık Türkiye'deki belirli çevrelerle paylaşılmak istenmediğinin ürünü olduğunu tekrar vurgulamakta yarar olacaktır. Bu ekonomik çıkarlar, diğer tüm gruplarla ticari ilişkiler kurmalarına da yol açmış görünmektedir. Bununla birlikte başta Almanya olmak üzere İsviçre ve Fransa MGT'nin, buldukları ülkelerdeki demokratik yaşamdan etkilendiklerini, bir yumuşamanın yaşanıyor olduğunu, radikal söylem ve tavırlardan giderek uzaklaştığını söylemek de olanaklıdır.

Diğer İslamcı Türk gruplar ise daha çok kendi içlerinde, Türkiye'deki tarikatlarının Almanya, İsviçre ve Fransa'ya yansımaları, onların buldukları ülkedeki birer uzantısı, şubesi şeklinde bir örgütlenme içerisine girdikleri tespit edilmiştir. Yine Almanya'da olduğu gibi, oradaki kadar güçlü yapılanmalar olmasa da bu grupların Nakşibendiler, Fettullahçılar, Menzilciler, Süleymancılar vb. farklı isimlerle, birbirlerine dokunmadan ama birbirlerinden çok da fazla haz etmeden kendi iç-kapalı tarikat-cemaat örgütlenmelerini ve ekonomik ağ ve güçlerini kurmuş oldukları görülmüştür. DİTİB kuruluşları da giderek daha etkin düzeye gelmiş bulunmaktadır. Ancak özellikle tarikat düzeyindeki örgütlenmelerin DİTİB'ten çok haz ediyor olduklarını söylemek olanaklı değildir. Fransa'daki cemaat örgütlenmeleri, İsviçre'deki örgütlenmelere göre daha fazla gelişmiş düzeydedir. Aynı şekilde Almanya'da da olduğu gibi İsviçre ve Fransa'da da, Ülkücüler ve PKK da dahil, her İslamcı tarikat-cemaatin kendi camileri bulunmakta ve her cemaat kendi camisinde ibadetini yapmakta ve diğerlerinin camilerine gitmemektedir. Aslında farklı Cami açmanın en önemli nedenlerinin başında ekonomik çıkarın geldiği özellikle vurgulanmıştır. Örneğin şu mülakat notu bu konuya açıklık getirmektedir denebilir:

Hocam bu menfaat var ya. Herşeyimize girdi. Euro dedinmi herkesi her yerde bulabilirsin. Birkaç kişi bir araya geliyor, milletten para topluyor, cami kuruyor. Allah için namuslu olanların hakkını yemeyeyim ama çoğu öyle hocam. Adam camiye kuruyor sonra altına, sağına, soluna bir bakıyorsun berber dükkani, fırın, manav, kasap derken cami olmuş sana bir iş merkezi. Sonra da oraya yardım

kutusu, buraya yardım kutusu anlayacağın biz bu işin de cılkını çıkardık. Anlamıyorum ki! İslam aynı İslam değil mi? Niye kimse kimsenin camisine adım atmıyor? Menfaat hocam menfaat bu... (Köln, Ü. A.).

Yine önemli olduğu düşünülen bir diğer mülakat notu da şu şekilde verilebilir:

Eskiden Almanya'daki Türkler, kendilerini ideolojik bir çizgiyle bağlantılı olarak sosyal açıdan varlıklarını anlamlandırıyorlardı. Başkaları tarafından kabulünü, bir siyasi çizgi-gruba aidiyet üzerinden varkılıyordu. Şimdi bu konu çok değişti. Artık insanlar eskisi kadar politize değil. Büyük çoğunluk kendi ekmeği ve daha çok nasıl para kazanır, mal-mülk sahibi olumun derdinde. Bütün gruplarda bu durum net bir şekilde görülüyor. Ancak hala en politize ve en örgütlü olanlar dinciler, İslamcı şeriatçılardır. Fakat onlar bile eskisi gibi değil. Onlarda da bir gevşeme var. Fakat özellikle Fettullah grubu, tarikatlar ekonomik açıdan birbirlerini destekledikleri, korudukları için bu örgütlenmelerde, politize olma daha belirgindir. Aslında, Cami temelindeki ayrışma ve bölünmeler, Dini farklı yorumlama ya da farklı ideolojik yaklaşımlardan ziyade çıkar endekslidir. Her grup kendi camisi etrafında, kasabından, turizm bürosundan marketine kadar işletmeler kurmakta, bağış toplayabilmekte ve kendi ağını daha güçlü hale getirebilmektedir. Zamanla kendi ekonomik gücünü daha fazla geliştirmekte ve buradan yeni alanlara ve yatırımlara yönelerek kendi adına belli bir ekonomik ve siyasal güç, baskı-çıkarcı grubu niteliğine sahip olmaktadır (Hüs., Mannheim).

Tıpkı Türk olduklarını söyleyenler gibi kendilerini **Kürt olarak tanımlayan** Türkiye kökenli göçmenlerde de farklı gruplaşmalar olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle yine, öncelikle ilk hangi kimlik ile kendilerini tanımladıkları sorulduğunda, "Kürt" kimliği ile tanımlayanlar arasında da farklı örgütlenme ve gruplaşmaların var olduğu görülmüştür: Kürtlerin en bilinen örgütlenmeleri PKK, Kom-Kar (PSK), Hak-Par, Kürdistan İslam Partisi, Mezopotamya Parti Girişimi vb. adlarıyla anılan örgütlerdir. Özellikle 1980 öncesine ait Kawa, Ala Rızgari gibi eski Kürt kökenli örgütlenmelerin "ismi var cismi yok" durumunda oldukları ifade edilmiştir. Kürt boyutunda PKK dışında tabanı olan farklı örgütlenmelerin olmayışının tek nedeninin, PKK'nın kendi dışındaki bir Kürt örgütlenmesine kesinlikle karşı çıktığı ve bu tür çabalar içine girenlere ise çok sert şekilde müdahale ederek ayrı örgütlenmeye izin vermediği belirtilmiştir. Şiddet uygulamada dahil bu müdahalenin ana nedeninin, PKK'nın kendisini tek ve en güçlü Kürt örgütü olarak varılma ve dolayısıyla Kürtlerin gücünün bölünmemesini sağlama isteğinden kaynaklandığı söylenmiştir. Örneğin şu mülakat notu konuyu daha iyi açıklamaktadır denebilir: *"PKK'lılar kendi dışındaki örgütlenmelere çok katı, çok sertler. Ya kendi kontrolünde olacak ya da kurulanı, 'TC kurdurttu' diye propaganda yaparak yaftalıyor, baskı altına alıyor ve sonunda kapanmasını sağlıyor. Yani kendi dışında kimseye nefes aldurmuyorlar. Örgüt ne diyorsa o doğru olarak kabul ediliyor..."* (Mem. A., Paris).

Almanya, İsviçre ve Fransa'da Kürt kökenli iki etkin ana örgüt bulunmaktadır: PKK ve PSK (Kürdistan Sosyalist Partisi (Kom-Kar). Kürtler arasında en örgütlü ve toplumsal tabanı en güçlü olan örgütlenme PKK'dır. Daha çok sosyalist kökenli Kürt

entelektüellerinin bir arada oldukları ve düşünsel düzeyde üretim ve faaliyette buldukları Kom-Kar örgütünün halk tabanı Kürtler arasında % 1'den az olarak değerlendirilmiştir. Tabii bir de bunların dışında, Kürt davasına gönül destekleri olmakla birlikte çoğunlukla DİTİB, Milli Görüş ile diğer İslamcı yapılanmalar (cemaat ve tarikatlar) içinde yer alan, PKK ya da PSK içinde olmayan, İslami yönü ağır basan, önemli sayılabilecek bir Kürt kökenli vatandaşımız potansiyeli de bulunmaktadır.

Kürt kökenli vatandaşlarımız arasında kendilerini tanımlarken, özellikle de buldukları ülkenin insanlarına karşı ya da bir yabancı ile kimlik ilişkisine girdikleri zaman, genel Avrupa kamuoyunda 'Türk imajı'nın olumsuz olduğunu düşündükleri için, Kürt kimliğini öne sürerek 'ben Türk değilim, Kürdüm' diyerek Türklükle, Türk olmakla ilgili olumsuz tutumdan kendilerini arındırmaya çalıştıkları belirtilmiştir.

Kimliklerini "**Kürt-Alevi**" olarak tanımlayanlar arasında Aleviliğini arka plana itip Kürt etnik kimliğini öne çıkaranların çoğunlukla PKK örgütlerinde görev almış, hala görevde ya da dağda çocuklarını kaybetmiş kişi ve aileler oldukları görülmüştür. Diğer bir ifade ile kendilerini, "Kürt Alevi" kimliği ile tanımlayanlar, eğer "Alevi Kimliği"ni önceliyor ve "Kürt Kimliği"ni öteliyorsa, Alevi kuruluşları arasında kendine yer buluyor ve kabul ediliyor. Eğer "Kürt kimliği"ni önceliyor ve "Alevi kimliği"ni öteliyorsa, Alevi kuruluşları tarafından kabul görmüyor ve bu kesim de kendine, "Kürt kimliği"nden ötürü Kürt örgütler içinde yer buluyor. Kürt örgütler içinde yer alan "Kürt-Aleviler", tamamen Kürt kimliklerini gündeme getirmekte, kendileri için birincil sırada önemli olanın kendilerinin "Kürt kimlikleri" olduğunu ve ret etmemekle birlikte "Alevi kimliği"ni "*gericilik, dine saplanma, gereksiz vb.*" olarak değerlendirmektedirler. Kendilerini öncelikle Kürt olarak tanımlayanların (Kürt Alevi) söylemlerinde, Şafi Kürtlerden daha radikal oldukları tespit edilmiştir. Bu konunun sosyolojik analizini şu şekilde yapmak olanaklıdır: Şafi Kürt, sadece ırk kimliği red edildiği için TC'ne tepkili ama din üzerinden TC ile bir eklemlenme yoluna gidebilmekte ve bir şekilde bir aidiyet, ortak nokta bulabilmektedir. Alevi Türk, sadece inanç kimliği red edildiği için TC'ne tepkili ama TC ile Türklük üzerinden bir eklemlenme yoluna gidebilmekte ve bir şekilde bir aidiyet, ortak nokta bulabilmektedir. Fakat Kürt Alevi, kendisinin hem inanç ve hem de ırk kimliğinin TC tarafından red edildiğini düşünmekte, ortak eklemlenecek bir zemin ya da noktası olmadığı için TC'ne karşı daha radikal söylem, tutum ve davranışlar içine girebilmektedir. Diğer bir deyişle, bu radikalliğin altında yatan ana etkenin, hem etnik kimlik ve hem de inanç kimliği yönünden red ve inkâra maruz kaldığını düşünüyor olmasıdır denebilir. Oysa Türk Alevi ile Şafi Kürt ya ırk-etnik ya da din-inanç kimliklerinden biriyle Sünni (Hanefi) Türk ile kendini ilintili görüyor ve bu nedenle söylem ve tutumlarında daha yumuşak olabiliyor. Bu nedenle kendilerini Kürt-Alevi olarak tanımlayanların bu radikalliğinin iyi okunmasında ve ona göre çözümlemelere gidilmesinde fayda olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, kendilerini Kürt Alevi olarak tanımlayanların önemli bir bölümü, her ne kadar başta PKK olmak üzere Kürt örgütler içinde yer almış olsalar da, Şafi-Hanefi inancına sahip Kürtler tarafından kabul edilmediklerini ve dışlandıklarını da sıklıkla dile getirmişlerdir. Örneğin şu mülakat notu bu konuyu açıklayıcı niteliktedir denebilir:

Hocam biz iki taraftan vurulduk: Hem Kürttük, hem Aleviydik, Kızılbaşlık. Hem o taraftan, hem diğer taraftan hep dışlandık, tokat yedik. İşte bu durum, Kürt Alevisini birazda mecburi yön misali bu harekete itti. Acaba bu yeni bizi kurtarır mı dedi. Ama son yıllarda kazın ayağının hiç de öyle olmadığını farkına vardı. Bunu görmemek için kör olmak lazım (Hüs., Köln).

Kendilerini, kimliklerini **Alevi olarak** tanımlayanlar, buldukları her ülkede farklı isimlerle örgütlenmelere gitmiş bulunmaktadır. En büyük kitleye sahip olan örgütlenme, “Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF)” dur denebilir. Diğer ülkelerdeki tüm Alevi kökenli örgütlenmeler Avrupa düzeyinde, AABK (Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu)’na bağlı olarak örgütlenmiş durumdadır. AABF’nin yanı sıra ikinci büyük örgüt Cem Vakfı’dır. Ancak Cem Vakfı ve lideri İzzettin Doğan, AABF çevresi tarafından “Alevileri ehlileştirmek, Devletin istediği formata sokmak, hatta Alevileri sağcılaştırmak, Sünnileştirmek vb. söylemlerle itham edilmekte ve sert şekilde eleştirilmektedir.

Alevilerin tamamına yakını, hem Almanya, İsviçre ve hem de Fransa’da, araya bazı çekinceler koyarak, kendini Türk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yanında tanımlamaktadır. Konulan çekince, inançlarının TC Devleti tarafından tanınmaması ve kendilerine eşit vatandaşmış muamelesi yapılmıyor oluşu biçiminde somutlaşmaktadır. Türkiye’de maruz kaldıkları dışlanmışlık, TC’nin kendini Sünni kimlik üzerine inşa etmiş olması söylemlerinden hareketle bir mazlum ve mağdur psikolojisine sahip oldukları ve bunun da kendilerinin Devlete bakış ve yaklaşımlarını olumsuz etkiliyor olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, Alevi inancına sahip vatandaşlarımızın, Devletin kendisi, örgütlenmesi ve işleyişine ilişkin olarak ciddi eleştirileri söz konusu olmuştur. Özellikle aşağıda verilmiş ve farklı mülakatlardan alınmış şu açıklamalar bu durumu çok iyi özetlemektedir denebilir:

..Benim vatanım Anadolu, Türkiye. Ama ben Devleti kendi Devletim olarak göremiyorum. Çünkü çocukluğumdan beri hep itildim, horlandım. Okulda ödüm patlıyordu, sıranın üzerinde namaz kıldırılınca. Şükür ki ben kızdım, sadece erkekleri sıranın üzerine çıkartıp namaz kıldırıyorlardı. Fakat yinede bir sürü anlamadığım sureyi, duayı öğrenmek zorundaydım. Yoksa sınıf geçemiyordum. Düşünüyorum da şimdi o çocuk bedenime, beynime yapılan nasıl bir işkenceymiş! ... Maraş’ta Devletin gözü önünde günlerce katledildik. Sivas’ta Devletin gözü önünde canlı yayınla yakıldık. Ama ben hiçbir zaman sözüm ona benim olan o Devleti yanımda görmedim. İnanın çok istiyorum Devletim demeye ama bir Alevi olarak bana yaşattıkları aklıma gelince inanılmaz bir sıkıntı basıyor beni. İçim acıyor, kızıyorum, boğazım düğümleniyor. Hatta ağladığım çok olmuştur. Baban var ama üvey. Hadi o geçmişti de. Ya şimdi? Alevilerin bu ülkenin % 25-30’unu oluşturduğunu herkes kabul ediyor. Hem de köylerimize Cami yapıp bizleri zorlaya zorlaya Sünnileştirmesine rağmen. Peki söyleyin bana, kaç tane Alevi kökenli vali, emniyet müdürü ya da kaymakam gösterebilirsiniz? O kadar Alevi akademisyen var, ya kaç tane Alevi rektör var? Ama, göçmenlerine bakın, hem de çoğunluğu köken olarak Türk olmamasına rağmen onlara bakın. Yanlış anlaşılmasın, onlar olmasın diye bir düşüncem yok. Ama nüfus oranlarına bakın bir de Devletin üst kademelerine, büyük bir çoğunluk onlar. Ben bu toprağın, Devletin asıl sahibi, yerlisiyim, ama misafir olarak kapımı, evimi açtığım bu gün bütün evimi yönetiyor ve beni o evin düşmanımıymış gibi gösteriyor, sanki ben yokmuşum gibi ya da onlar gibi olursam ancak

nefes alabilmişim muamelesi yapılıyor. Devlet işte bu. Beni her zaman, her koşulda dışlayan, Cemevime cümbüş evi diyen, hem de bunu ananın, babamın, kardeşimin, benim ödediğim vergilerle bana yapan bir Devlet. Kim böyle bir Devleti sorgusuz, sualsiz bağrına basar ki? Keşke Devletim Avrupa ülkeleri gibi tüm vatandaşlarına eşit muamele yapsa! Tabi ki ben o Devlet için ölürüm, canımı seve seve veririm. Her koşulda onu savunurum, korurum. Ama önce beni ben olarak, eşit vatandaş olarak kabul etmeli... (Hal., Stuttgart).

Kısacası, bütün bu mesafeli yaklaşım ve söylemlerine rağmen kendini Alevi olarak tanımlayanların tamamına yakını kendilerini Türk olarak tanımlamakta ve Türkiye'yi kendi Devletleri ve vatani olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Çok küçük bir grup kendini Kürt Alevi olarak tanımlamış ve TC'ne bakış ve yaklaşımları, milliyetçi Kürtlerinkiyle paralel olmuştur. Aleviler solcu, sosyal demokrat ve Atatürkçü Türkler ile Süryani, Asuri, Yezidi vb. kökenli oluşumlara kapılarını kapatmazlarken özellikle PKK ve Kürtçü oluşumlara çok uzak durmaya gayret ettikleri gözlenmiştir. Bu uzak durma, daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, İslamcılar ve Ülkücü Türkçülerle de yaşanmaktadır.

Alevi örgütlenmeleri arasında özellikle eski Marksist kökenli ve kendini sol-devrimci gruplar içinde değerlendirenlerin, Duvar'ın çökmesi ile birlikte ve Marksizmin eskisi kadar prim yapmıyor oluşu sonucu, bazı Alevi dernekleri içerisinde giderek aktif duruma geldikleri tespit edilmiştir. Bunların önemli bir bölümü Aleviliği İslam dışında görmeye, göstermeye, buna giderek daha fazla inanmaya başlamış ve bu inançlarını lokal düzeyde de olsa özellikle Alman makamlarına kabul ettirmeye başladıkları tespit edilmiştir. Bu kişi ve grupların Aleviliği İslam dışında görmelerinin, göstermelerinin temel nedenleri analiz edildiğinde iki ana faktörün birleşerek bu sonucu yaratmış olduğunu söylemek olanaklıdır: a) Bu güne kadar Devlet düzeyinde ve katında Aleviliğe olan resmi bakış, yaklaşım ve uygulamalar. Diğer bir deyişle, bugün Avrupa'daki bazı Alevilerin kendilerini İslam dışında görüyor olmaları, büyük oranda Türkiye'nin Alevi inancını yok saymış olmasının ürünüdür denebilir. Eğer Türkiye, zamanında Aleviliğin bir inanç olduğunu kabul edip, başta Cemevi olarak adlandırılan ibadethanelerinin kurulmasına ve yasal statü ve güvenceye kavuşturulmasına izin verseydi, Aleviliğin kaldığı yer kesinlikle İslamın içi olacaktı denebilir. Ama yok sayılıp red edildiği, "cümbüş" olarak değerlendirildiği, "Cemevi Caminin alternatifi değildir. Ali'yi sevmek Alevi olmak ise hepimiz Aleviyiz, Aleviler ibadet etmek istiyorlarsa ibadethane Camidir", "Cemevi cümbüş evidir" tarzı söylemlerin bazı Alevi inancına sahip gruplar arasında şu tarz bir argümanın geliştirilmesine yol açtığı gözlenmiştir: "*Madem bu İslam beni red ediyor, demek ki ben bu İslamın içinde değilim. Benim İslamla bir ilgim yok*". Başta Diyanet ve bazı Hükümet (eski – yeni) yetkililerinin bu tarz söylem ve uygulamaları, giderek "Aleviliğin İslam dışı oluşu" kanaat ve düşüncesinin daha fazla kabul görmesine neden olmuş ve bu düşünce başta Almanya olmak üzere giderek tüm Avrupa ülkelerinde taraftar bulmaya başlamıştır. Aleviliğin İslam dışı olarak kabul görmesinin bir diğer temel sosyolojik nedeninin, ilki kadar etkili olmasa da, şu olduğu söylenebilir: b) Bilindiği üzere özellikle 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin yanı sıra pek çok Avrupa ülkesinde de sıradan kamuoyu arasında "İslam=terör" (İslamafobi) algısı giderek daha fazla kabul görmüştür. Örneğin, Danimarka'daki "karikatür krizi", bu algıyı medya aracılığı ile daha

da artırmıştır. İslam hakkında, Avrupa genelinde giderek artan bu negatif imaj (İslam=terör), yukarıda zikredilen neden ile birleşince, özellikle eski Marksist kökenli ve yeni “Alevici” olarak nitelendirilebilecek olan bazı kesimler, İslama atfedilen bu negatif imajdan kurtulma adına kendilerini, “o olumsuz” a ait olmayan olarak görmeyi tercih etmiş ve Avrupa kamuoyu tarafından İslam kabul edilip dışlanmamaları için kendilerini İslam dışı olarak görmeyi, “bak ben o negatiften değilim” in mesajını iletmeyi bir çıkış yolu olarak seçtiklerini söylemek olanaklıdır. Bu iki gelişmenin birleşerek “Aleviliğin İslam dışı” oluşu fikrini yaygınlaştırdığı söylenebilir. Henüz çok geç kalınmış olmamakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi birim, politika ve uygulamalarıyla bu söylem çürütülmediği takdirde, bu düşüncenin giderek daha fazla taraftar bulacağı ve bunun Türkiye’ye kayması, açıktır ki, bu gelişme AB karşısında Türkiye’nin yeni bir sorun ile muhatap olmasına neden olabilme potansiyeli taşımaktadır. Aynı şekilde, bu red ve inkâr politikalarının, Aleviliği İslam içinde gören Cem Vakfı’nın tabanını da giderek zayıflattığı ifade edilmiştir.

Bütün bu oluşumlara rağmen, özellikle Almanya’da Aleviliği İslam dışı olarak gören uç grupların düşüncelerinin İsviçre ve Fransa’daki Aleviler arasında aynı oranda yaygın olmadığı ve tek tük uç unsurlar olmakla birlikte tamamına yakınının kendilerini İslam içinde gördükleri, ancak yaşanan İslam ile de aralarına mesafe koydukları ve kendi İslam anlayış ve uygulamalarının Türklerin İslami yorumu olduğu ve asıl İslamı, Ehli Beyt – Hz. Muhammed ve Hz. Ali’den hareketle – kendilerinin yaşattıklarını dile getirmişlerdir. Arap, İran vb. Aleviliklerden farklı olduklarını ifade etmek için “Anadolu Aleviliği” deyimini sıklıkla kullanılmıştır. Bu kavram ile daha çok “Türk Alevi”liğinin kastedildiği gözlenmiştir. Kendilerini ‘Türk Alevi’ olarak tanımlayanlar, Anadolu Aleviliği’nin Türklere (Türkmenlere) özgü ve ait olduğunu özellikle vurgulamışlar ve “Kürt Alevi” olamayacağı, Kürtlerin asıl öz itibarıyla inanç yönünden Şafi olduklarını, istisnai durumların bir anlam ifade etmeyeceği, Aleviliğin, Yahudilik gibi, doğuştan gelen ve bu nedenle sadece Türklere özgü bir inanç olduğu belirtilmiştir. Kendilerini “**Kürt Alevi**” olarak tanımlayanlardan bazılarının (çok küçük bir grup) bu konuda kafasının karışık olduğu, ama özellikle radikal denebilecek uç unsurların ise, Aleviliklerini arka plana ittikleri ve kendileri için asıl önemli olanın “Kürtlük”leri olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun aslında, Türkiye’deki milliyetçi cephede, “önce Türküm sonra müslümanım” ile “önce müslümanım sonra Türküm” biçiminde var olan farka benzediği söylenebilir.

Alevi inancına sahip olanlar ile PKK ilişkisi özel olarak irdelendiğinde, her üç ülkede de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, bu konudaki fikirlerini şu mülakat notu çok iyi özetlemektedir denebilir:

Alevileri devlet hep itti, yok saydı, dinsiz dedi, ana-bacı bilmez dedi, kestiği yenmez dedi, ne oldu, Alevi de kendini uzakta, yalnız ve sahipsiz hissetti. PKK eşitlik, özgürlük, kardeşlik, sosyalizm deyince, tıpkı Kurtuluş Savaşı’nda hemen Atatürk’ün yanında yer almaları gibi. Hocam Aleviler niye Atatürk’ün yanında yer aldılar? Çünkü dediler ki acaba bu yeni bize nefes aldırır mı, bizi kurutur mu, Osmanlı zulmünden bizi kurtarır mı? Aynen öyle oldu hocam. TC Alevileri itince, Aleviler de acaba deyip PKK’ya önceleri sempati ile baktılar hatta ciddi anlamda

da destek oldular. Hocam hocam, bakma sen bu şarkın ...or Kürdüne. Onda vur kırdan başka hiçbir halt yoktur. Bunlara kendi kimlik bilincini de özellikle Kürt Aleviler öğrettiler. Ne, bunlar ..rü gibiydi, din din diye başka bir şey bilmezler. Neyse oraya dalarsak şimdi çıkamayız. Evet Alevilerin bir kısmı, özellikle de Kürt-Aleviler eskiden PKK'ya sempati ile bakıyorlardı. Çünkü o zaman önderindeki tek alternatif oydu ve devlet onları düşman, tehlikeli görüyordu, onlarda oraya gittiler. Ama ne zaman ki kendi Alevi örgütlerini kurdular, o zaman Kürtlerden, PKK'dan koştular, uzaklaştılar. Birde baktılar ki ne yaşam biçimleri ne adetleri, ne kadına verdikleri değer ne bileyim neresinden bakarsan bak hiçbir taraflarının şarkın Kürdüyle örtüşmediğini gördüler. Baktılar ki Sünni Türklerle bir şekilde bir arada yaşayabiliyor, yaşam tarzı birbirine çok daha yakın ama şarkın Kürdüyle hiç olmuyor. Dediler ki yahu yarın bunlar Kürdistanı kursalar ilk önce bizi ...ler dediler. Birde tabi TC'nin de son yıllarda Alevilere bir kucak açması var. Şimdi konsoloslar, tabi her zaman ve hepsi değil ama Alevi derneklerine geliyorlar, siz bizim vatandaşımızdınız diyorlar, nasılsınız diyorlar. Eskiden Alevimisin düşmandın. Öyle görüyorlardı. Tabi olumlu adımlarda, doğrusunu söylemek gerekirse, Alevileri aslında zaten Türk Alevinin PKK, Kürtler ile öyle çok bir yakınlığı yoktu daha çok kendine Kürt Alevi diyenler daha fazla bu konularda aktifti. İşte yani Aleviler kendi örgütlerini kurunca neredeyse tamamen uzaklaştılar, koştular. Zaten ondan sonra Avrupa'daki Kürtçülük hareketi de kan kaybetti (A. İsviçre).

PKK'nın özellikle inançlı **Kürt Alevilerin**, kendi kontrolü dışındaki diğer Alevi örgütlenmelerine gitmemeleri ve onları kendi örgütünde tutabilmek için bütün Avrupa ülkelerinde, “Kürdistan Aleviler Birliği”, “Kürdistan Yurtsever Aleviler Birliği” vb. isimler altında alt dernekleşmelere giderek, Şafi inancına sahip Kürtlere cami kurup “İmam” atamanın benzerini Kürt Aleviler için bu isimlerle dernek ve cemevi kurarak “Dede” atadıkları tespit edilmiştir.

İsviçre'de daha çok Olten kenti başta olmak üzere, Fransa'nın da değişik kentlerinde örgütlenmiş ve kendilerini “Türk Milliyetçileri” olarak tanımlayan, **MHP'nin buradaki uzantısı olan Ülkücüler**, genel anlamda hiç kimse ile sorunları olmadığını, devlete bağlılıklarını, her koşulda Türkiye ve İslamın çıkarlarını korumaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Genel anlamda Kürt kökenli vatandaşlarımızla her hangi bir problemleri olmadığını, hatta teşkilatlarında Kürt kökenli, Alevi inancına sahip başka insanların da olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. En çok uzak durdukları kesimin “*PKK'lı bölücü Kürtçüler*” olduğunu belirtmişlerdir. Bundan 10 – 15 yıl kadar önce nadirde olsa karşılıklı gençler arasında taşlı, sopalı, bıçaklı vb. kavgaların olduğu ancak son yıllarda çok aşırı bir yakınlaşma olmamış olsa da bu tür çatışmaların yaşanmadığı ifade edilmiştir. Aslında bu nefretin fiziksel çatışmadan uzaklaşmasının altında yatan en önemli faktörlerin, a) Grupların yaşanan bir çatışmadan kendilerinin de zarar göreceklarinin bilincinde olmaları; b) Özellikle polis tarafından suçlu görüldüklerinde sınırdışı edilme ihtimallerinin yüksek olması ya da hapis cezası alacakları korkusu olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu çatışma ve nefret, fiziksel kavgaya dönüşmüyor olsa da özellikle Türk ve Kürt milliyetçi gruplarının birbirlerine karşı demokratik algılarının ve dolayısıyla tahamüllerinin arttığı söylenemez. Tersine, başta Almanya olmak üzere Avrupa'da, **Türk-Kürt gençliği** (yeni kuşak) arasında, giderek keskinleşen bir düşmanlığın gelişmekte olduğu ve bu düşmanlığın, özellikle şimdilik internet üzerinden ağırlığını hissettirdiği tespit edilmiştir. Özellikle

Türkiye kaynaklı TV haber, yayın ve gazete-dergiler ile internet Web sayfalarının Türk kökenlileri, ROJ TV kaynaklı haber yayın ve gazete-dergiler ile internet Web sayfalarının Kürt kökenlileri birbirlerine karşı giderek keskinleştirdiğini söylemek olanaklıdır. Okullarda, Kürt ve Türk kökenli öğrenciler arasında da bir ayrışma yaşandığı, Türkün kendisini “Türk”, Kürdün ise kendisini “Kürt” olarak tanımladığı ve etnik kimliklere özellikle sahip çıkıldığı ifade edilmiştir.

Bununla birlikte, yeni kuşak gençlik arasında varolan kutuplaşmalara karşın geçmiş yıllarda Türkiye kökenli göçmenlerin kendilerini daha çok sahip oldukları siyasi çizgi, etnisite ya da inanç üzerinden konumlandırıp tanımlıyorlarken, bu durum hala etkisini kısmen sürdürüyor olsa da eskiye oranla bu keskinliklerin özellikle yetişkinler arasında önemini giderek kaybettiği ve insanların bu ayırımlarına rağmen son yıllarda birbirlerine daha sempati ile bakar duruma geldikleri de ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle, eskiden bir İslamcı ile bir Alevi ya da bir Ülkücü ile bir Kürt her koşulda birbirine selam vermiyor iken son yıllarda giderek, sınırlı da olsa, beraber ortak ticari ilişkilere girmelerin başladığı, birinin diğerini kabul ettiği, ‘illahi benim gibi olacaksın, benim gibi bakacaksın’ yaklaşımını terk ettiği dile getirilmiştir. Bu olumlu gelişmede etkili olan faktörlerin şunlar olduğu düşünülmektedir: 1) Her kim olurlarsa olsunlar buldukları ülkenin yetkilileri ve bürokratları tarafından aynı kefedeyken, yani yabancı olarak değerlendirilip aynı muameleye maruz kalıyor olduklarını görmeleri. Diğer bir deyişle, mülakat edilen her grup, kendi aralarındaki farklılıklara karşın, Almanya, İsviçre ve Fransa Devletleri kurum ve bürokrasisinin kendilerinin hepsini aynı gözle gördükleri ve benzer uygulamalara maruz bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Alman, İsviçreli ve Fransızların kendilerini aynı gözle – yabancı olarak- görmeleri ve dolayısıyla dışlanma dâhil tüm sorunlarının aynı olmasının bilincine varılması, kendi aralarındaki keskinliklerin son yıllarda giderek yumuşamasına yol açmış ve göreceli olarak birbirlerine daha fazla bir sempati olmasa da eski sert ve düşmanca tavır ve tutumların giderek terk edildiği tespit edilmiştir. 2) Yine yaşadıkları ülke ve ortamda yüzlerce farklı etnik kimlik ve inancın bir arada barış içinde yaşıyor olduklarına tanık olmaları ve dolayısıyla kendisinininkini korumak ve yüceltmekle birlikte kendisinden farklı olanın da varolma hakkının olduğunu içselleştirmiş olmaları. 3) Özellikle son yıllarda bütün Dünya’da olduğu gibi Avrupa’da da yaşanan ekonomik krizden dolayı insanların işsiz ve parasız kalmaları ve bu nedenle bütün enerjilerini, işbulma, ekmeklerini kazanma ve ayakta kalabilme mücadelesine ayırdıkları; siyasi ayrışma ve çatışmalara ayıracak zamanları kalmadığı gözlenmiştir. Sebepleri ne olursa olsun, vatandaşlarımız arasındaki bu birbirini kabullenmenin olumlu olduğu ve oralardaki resmi temsilciliklerimiz aracılığıyla da desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Yalnız son yıllarda başta Fettullah Gülen Grubu olmak üzere, tarikat-cemaat mensuplarının ekonomik açıdan birbirlerini destekledikleri ve korudukları ifade edilmiştir. Diğer tarikat ve cemaatler ticaret yapma ve para kazanma amacı taşıyorlarken, Gülen Grubu’nun ticaret, basın-yayın, eğitim ve hatta kendi bankalarını kurmaya kadar ekonominin tüm sektörlerinde varılmaya çalıştıkları belirtilmiştir.

Grupların bu birbirlerine kısmen de olsa yakınlaşmaları ya da eski keskinliklerin terk edilmiş olmasında, TC konsolosluk vb. resmi kurum ve temsilcilerinin vatandaşlara yaklaşımlarının son yıllarda giderek daha olumlu bir düzeye gelmiş olmasının da rol oynadığı belirtilmiştir. Edinilen bulgulara göre TC'nin bu ülkelerdeki resmi temsilciliklerinin, eski yıllarda başta Kürtler ile Kaplıncılar gibi şeriatçı İslamcılar, Aleviler ve solcular olmak üzere kendine yakın görmediği ya da kendi kavramlaştırması ile "Devlete sadık" görmediği gruplara uzak durduğu ve dolayısıyla bu grupların da kendilerini doğal (!) olarak TC'ye uzak bir yerde konumlandıkları; ancak son yıllarda bu araya mesafe koymanın, hala çoğunlukla görevlilerin kişilik özelliklerine bağlı olmasına karşın, giderek ortadan kalktığı, artık kökeni ya da inancı ne olursa olsun vatandaşlarına daha ılımlı yaklaşıldığı, belirgin ayrımcı uygulamalara başvurulmadığı ve bu olumlu tavrın da doğal olarak vatandaşlara yansıdığı ve giderek daha fazla oranda "insanca muamele" ile karşılaşan vatandaşların Türkiye'ye daha fazla oranda bir sempati duymaya başladıkları tespit edilmiştir. Resmi birimlerin bu olumlu yaklaşımları, daha önce itilen ve yukarıda zikredilen tüm gruplarca aynı şekilde dile getirilmiş ve bundan büyük memnuniyet duyulduğu ifade edilmiştir. Örneğin şu kısa birkaç not konuyu daha iyi açıklayacaktır:

Hocam ne, eskiden biz potansiyel haindik. Konsoloslüğün kapısındaki görevliden içerideki memura kadar herkes bize ..pek muamelesi yapardı. Bağırır çağırırlardı. Kürt olduğunu anlayınca daha da saldırgan davranıyorlardı, işini yapmam demiyordu ama yokuşa sürüyorlardı. Şimdi hiç olmazsa bağırıyorlar. Zaman olsa da işimize kolaylık gösteriyorlar. Yani Allah var şimdi çok iyi. Neydi o eski! Allah seni inandırın pek çok kişi sırf bu nedenle, bu kötü muameleden dolayı vatandaşlıktan ayrıldı yahu. Hocam neyi söyleyeyim. Burada fark etmiyor Türk, Kürt, Arap, Alevi. Vatandaşsan yolunacak kaz gibi görülüyorsun. Yok efendim pasaport uzatmaya bilmem kaç para. Yok askerlikti, nüfus cüzdanıydı yok bir noter işiydi, paranla eziyet çekiyordun. Allah inandırın seni hocam, hem tonla para veriyorduk hem de binbir türlü hakarete maruz kalıyorduk. Yok yok şimdikiler hiç olmazsa parayı alıyorlar ama artık insan gibi davranıyorlar... (Paris Mua).

Hocam ne devleti. Devletin kendi 'iyi vatandaşları' vardı. Kimdi bunlar, Ülkücüler, döneme göre, iktidara göre tarikatlar yani İslamcılar, bunların dışında kalanlar haindi onların gözünde. Asla bir toplantıya bir törene davet edilmezdik. Askerliğe gelince vatandaş oluyorum, pasaport uzatmada ya da bir nüfus muamelesi için para vermeye gelince vatandaşım ama bizi ne bir gün bir törene ne toplantıya çağırırlardı ne de bizim toplantılarımıza davet ettiğimizde gelirlerdi. ... şimdi mi? Şimdi daha iyi. Artık bazı toplantılarda bize de davetiye gönderiyorlar. Dernek toplantılarımıza davetlerimize bazen konsolosun kendisi, işi varsa yerine birini gönderiyor. İnşallah inşallah bu daha da iyi olur. Yahu hocam biz ne isteyeceğiz. Devletimiz hepimizi ayırm yapmadan kucaklasın. Zaten burada itiliyoruz, horlanıyoruz. Bari Devletimiz bize bunu yapmasın, benim Devletim diyebilelim, kollarının altında bir yerimiz olduğunu bilelim başka bir şey istemiyoruz. İki kuruluşumuz oldumu hemen gidip Türkiye'ye yatırıyoruz ... (Kem., Paris,).

Türkiye kökenli vatandaşlarımız, hangi kimlik, köken ya da inanç ile kendilerini ifade etmiş olurlarsa olsunlar, içinde yaşadıkları toplumda ekonomik ve sosyal bir yer edinmişlik ile **radikalizmden uzaklaşma** arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir.

Diğer bir ifade ile hemen hemen **tüm gruplar** TC'ne ve bazı uygulamalarına eleştirel yaklaşıyor olsalar da, buldukları toplumda kendine sosyal ve ekonomik açıdan bir yer edinmiş olanlar, hem diğer gruplara ve hem de Türkiye'ye karşı daha olumlu ve hoşgörülü bir yapı sergilemişlerdir. Marjinal ve yaşadıkları yerlerde, bir nevi dezavantajlı konumda olanların, özellikle TC'ne karşı çok daha radikal ve sert bir eleştirel yaklaşım içinde oldukları gözlenmiştir. Bu durum, ekmek parası için gurbete gitmek zorunda kalmış ve bu nedenle de en kötü işleri yapmak zorunda kalmasına rağmen yine de rahat bir nefes alamadığını düşünen bireyin babasına duyduğu öfkenin yansıması olarak da değerlendirilebilir. Bu nefret ve kızgınlığın, kırgınlığın, yaşanan koşullar odaklı olduğu, derinde ise aidiyet ihtiyacından dolayı yine de TC'nin kendileri için büyük bir önem arz ettiği gözlenmiştir.

Almanya'da olduğu gibi İsviçre ve Fransa'daki Türkiye kökenli göçmenlerimizin **en önemli sorunlarının** başında **eğitim** ve buldukları **ülkeye uyum problemleri** gelmektedir. Yeterince uyum sağlayamamış olma, kendileriyle benzer olanlarla aynı mahallelere öbekleşmelerine ve kendi gettolarını kurmalarına yol açmış bulunmaktadır. Manavından, marketinden, restaurantına, cafesine, doktoruna, hastanesine kadar herkesin Türk olduğu ve sürekli konuşulan tek dilin Türkçe olduğu gettolar, bir taraftan Türkiye kökenli göçmenleri kendi içlerinde sosyalleştirirken, diğer taraftan buldukları ülkenin, kentin vatandaşlarının onlarla iletişim kurma ortamlarının yaratılmamasına ve dolayısıyla yerlilerin de göçmenleri “öteki” olarak görmelerine neden olmaktadır. Yaşlı kuşak, özellikle kadınlar yeterince dil öğrenememişlerdir. Almanya, İsviçre ya da Fransa televizyonları hemen hemen hiç izlenmemekte, uydular aracılığı ile tamamen Türkiyedeymiş gibi bir yaşam sürdürmektedirler. Türk kaynaklı diziler ile yatılıp kalkılmakta, Dünya ve yaşadıkları ülke hakkındaki haberler bile Türk televizyonlarından öğrenilmektedir. Televizyon kanalı tercihlerine bakıldığında, kendi ideolojik tercihlerinin rol oynadığı ve kendi ideolojik kaynaklarına yakın buldukları kanalları izledikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye dâhil yaşamlarındaki her şeyi, izledikleri TV kanalı gözüyle görmekte ve o doğrultuda bir yaşam biçimi, dünya görüşü ve ilişkiler sistemi geliştirmektedirler. Bu durum vatandaşlarımızın, Paris'in ya da Berlin'in göbeğinde, yıllar geçmiş olsa da geldiği andaki köyünü, kasabasını donmuş bir şekilde, yaşamaya çalışmasına yol açmaktadır. Ne Almanya, İsviçre ne de Fransa göçmenler açısından tek bir ülke değil. Herkes çanak antenle kendi ülkesine kilitlemiş durumdadır. Fransa içinde Arap Arabistanı, Türkler Türkiye'yi, zenci kendi ülkesini yaşıyor. Bu da entegrasyonu olumsuz yönde etkiliyor. Bununla birlikte, dil de olmayınca insanlar içinde yaşadıkları toplumla bütünleşemiyor, kendi içine kapanıyor, gelişemiyor, daha tutucu oluyor ve sonuçta içinde yaşadıkları toplumdan uzaklaşmış ve kopuk bir biçimde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Tabii doğal olarak Türkiye'deki değişim ve dönüşümleri de uygulamada tecrübe edemiyor oldukları için benzer bir uyum (entegrasyon) probleminin daha az oranda da olsa Türkiye'yle de yaşandığı özellikle vurgulanmıştır. Örneğin şu mülakat notlarından konuyu daha iyi anlamak olanaklıdır:

Hocam biz ne buralıyız ne de oralıyız. Burada yabancıyız, orada ise Almancıyız. Kendimizi ne tam olarak orada rahat hissedebiliyoruz ne de burada. Türkiye'nin hasretiyle kavruluyoruz ama Kapıkule'den girdiğimiz andan itibaren gördüğümüz muamale, hasretimizi nefrete ve kızgınlığa dönüştürüyor. Ama ne yapacaksın işte yine de vatan diyoruz. Anlayacağın hocam iki arada bir derede kalmışız, Allah yardımcımız olsun ne diyeyim (Kem., Berlin).

Türkiye'ye tatile giderken, özellikle arabayla giderken Türk gümrüklerinde tam anlamıyla bize işkence yapılıyor. Buradan Fransa'dan çıkıp gidiyoruz, hiçbir yerde gümrük falan yok. Varsa bile en fazla 10-15 dakikada işin hal ediliyor, geçip gidiyorsun. Ama kendi ülkeneye geliyorsun, en az 5 – 10 saat seni gümrükte bekletiyorlar. Hele yazın sıcaklığın altında tam bir işkence. Herkes protesto ediyor, korna çalıyor, bağırıyor. Çünkü insanlar Avrupa'da insanca muamele görmeye alışmışlar. Kendi ülkelerine girişte ise ...van muamelesi görüyorlar. Bunlar işlemleri uzatıp eziyet ederek sanki bize ülkeneye niye geliyorsun diyorlar. Rüşvete alışmışlar. Bulgar bile bin kere daha temiz kalıyor bizim polisimizin, gümrükçümüzün yanında (Kast. Renens).

Burası da bir Türkiye yansımasıdır. Orada ne varsa aynısı burayada yansıyor. Hatta buradakiler Avrupa'nın göbeğinde Türkiye'deki Türklerden, Kürtlerden daha geridedirler. Türkiye'dekiler zaman içinde değişiyorlar. Ama buraya gelen Türk olsun, Kürt olsun kaç sene önce geldiyse hala o noktada. Kültür seviyesi düşük olunca farklılaşma kendiliğinde ortaya çıkıyor (Ey., Köln).

Biz burada kendi gettolarımızı oluşturduk. Türkçe düşünüyoruz, Türkçe yaşıyoruz. Hatta hepimiz kendi ilimizi, ilçemizi, köyümüzü aynen buraya getirdik ve onu burada yaşıyoruz. Fransa ile ilgili haberleri, gelişmeleri bile Türk televizyonları aracılığı ile öğreniyoruz. Buradaki Fransız TV kanallarını seyretmek yok. Toplumla bütünleşme yok. Böyle bir ihtiyaç da yok. Bunu hissetmiyorlar. Çocuğunun hangi okulda okuduğunu bile bilmeyen baba sayısı az değil (Nur, Paris).

Elde edilen bulgulara bakıldığında, vatandaşlarımızın yaşamlarını sürdürdükleri ülkelerin özellikle son yıllara kadar profesyonel anlamda bir uyum programını hayata geçirmedikleri ve göçmenlere daha çok “geçici, gidici” gözü ile bakıldığı öğrenilmiştir. Ancak bununla birlikte, TC'nin de bu konuda profesyonel anlamda standart bir strateji, politika ve uygulamasının olmadığını da belirtmek gerekir. Ayrıca vatandaşlarımızın da zaman zaman uyum konusuna destek olacak program ve uygulamalara katılmak konusunda isteksiz oldukları da mülakatlar esnasında dile getirilmiştir. Örneğin, şu mülakat notları bu konuya ışık tutacak niteliktedir:

İsviçre eğitim-dil vermek istiyor ama bizimkiler almıyor. Suç bizde. Gelmiş olan insanların kırsal kökenli, niteliksiz, eğitimsiz, dil bilmiyor, meslek yok, işsiz kalıyor (Has., Renens).

Genelde İsviçre'de devlet kolaylıklar tanıyor, imkanlar tanıyor ama gelen insanların vasıfsız. İnsanlarımızda tembellik de var. Burada devlet seni dinliyor ve varsa bir imkan sana sunuyor. Mesela İsviçre'nin bana sunduğu sosyal hakları Türkiye sunamıyor (İs., Lozan).

Devletin buraya gönderdikleri temsilcilerini hangi kriterlerle gönderdiklerini bilmiyoruz. Çünkü adamlar buraya geliyorlar ama dil bilmiyorlar. Daha çok din hocaları gönderiyorlar, bunlar da entegrasyon konusunda tam tersine engel oluyorlar (Sel, Paris).

İnsanlarımız kendilerini izole ediyorlar. İsviçre’linin onu yabancı görmesinden ziyade, kendileri kendilerini yabancı olarak görüyor ve davranıyorlar. Kendileri İsviçre toplumuna katılmıyorlar (Meh-Pol., Basel).

Belirtildiği üzere **çocukların eğitimi** konusu da grup farketmeksizin en önemli problemlerden biri olarak gündeme getirilmiştir. Özellikle anne ve babalarının eğitim düzeylerinin düşüklüğü, çocukların okulları ve öğretmenleriyle iletişim kurabilecek düzeyde dil bilmiyor, aile birliklerine yeterince katılmıyor ve oralarda varlık göstermiyor oluşları ve kendilerini sadece para kazanmaya odaklamaları, çocukların eğitimleri ile ilgilenememe durumunu yaratmaktadır. Yani baba çalıştığı, işe gittiği ve anne de yeterince dile sahip olamadığı için çocuk okul ile başbaşa bırakılmakta; okulda yaşatılan yabancı olma durumu da eklenince bir süre sonra çocuk derslerden ve okuldan kopmaya başlamaktadır. Özellikle çocukların üniversite eğitimini engelleyen bir diğer faktörün de (İsviçre’de daha belirgin bulunmuştur) okul öğretmen ve yöneticilerinin örtülü bir şekilde, negatif kanaat kullanarak yabancıların önünü kesip onların daha çok meslek okullarına yönelmeleri olduğudur. Dolayısıyla öğretmen ve okul yönetimlerinin, ileride toplumun alt kademe işçi gereksinimini karşılama amaçlı olduğu düşünülen uygulamalara yöneldikleri sıklıkla ifade edilmiştir. Şu mülakat notu konuyu açıklamaktadır: *“İsviçreliler yabancı çocukları, özellikle Türkleri okulda başarısız kılarak alt-tembeller okullarına yönlendiriyorlar. Çocuklara, ‘sen lise okuyamazsın, git meslek yap’ gibi telkinlerde bulunuyorlar ve çocukların üniversite eğitimine geçişlerini bilinçli olarak engellmeye çalışıyorlar”* (Ra., Lozan). Yine başka bir örnek, elde edilen verilere göre her okula başlayan 100 Türk çocuğunun ancak 7 ila 9 tanesinin liseyi bitirdiği ve üniversiteye gitmeye hak kazandığı belirtilmiştir. Özellikle Almanya makamlarının yabancıların üniversitelerdeki öğrenci oranlarının % 7’nin üzerine çıkmaması doğrultusunda örtülü bir uygulamaya sahip olduğu; benzeri bir uygulamanın İsviçre için de geçerli olduğu; ancak Fransa’da bu tür net bir politikanın (üniversitelerde yabancı öğrenci oranlarının düşük tutulması) var olmadığı, Almanya ve İsviçre uygulamalarıyla karşılaştırıldığında Fransa’da daha eşit fırsat yaratma tarzında bir uygulama olduğu, mülakatlarda sıklıkla dile getirilmiştir. Yalnız bu negatif yaklaşımların *“Türklere özgü olmadığı, farketmeksizin tüm yabancılara yönelik uygulamalar olduğu”* da özellikle vurgulanmıştır.

Çocukların eğitimlerini tamamlayamamalarında ya da daha üst eğitim kurumlarına devam etmemelerinde kendi ailelerinin dil bilmeme, ilgilenmeme ve yabancılara yönelik resmi makamların olumsuz tutumunun yanı sıra anne ve babaların başka türlü olumsuz katkılarının olduğu da mülakatlarda dile getirilmiştir. Örneğin, bazı ailelerde paranın birincil hedef yapıldığı ve üniversiteye gitmeye hak kazanmış çocuğa babasının, *“sen okulu bitirince ayda kaç para kazanacaksın? 1.500 – 2.000 Euro. Gel dönerin başına geç ben sana ayda 2.500 Euro vereyim”* dediği ve para kazanma, çocuğa daha cazip geldiği için, üniversiteye gitme hakkı kazanmış pek çok çocuğun bu nedenle üniversite öğrenimlerini yarıda kestikleri ya da üniversiteye gitmedikleri ifade edilmiştir. Kısacası, Türkiye’nin sosyal, siyasal ve kültürel yapısının Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarımıza aynen yansıdığı vurgulanmıştır. Türkiye’nin Devlet olarak o ülkelerdeki vatandaşlarına

sahip çıkarak, özellikle çocukların eğitim-öğretim sorununu birincil çözülmesi gereken bir konu olarak ele alması ve ona uygun politikalar uygulamasında büyük yararlar olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, o ülkelerde ne kadar çok Türkiye kökenli avukat, gazeteci, sosyolog, siyaset bilimci, mühendis, doktor, sanatkâr, politikacı vb. yetişirse, bunların kendi toplumunu hem o ülkede statü olarak yukarı çıkarabilecekleri ve hem de ileride bir Türkiye lobisinin oluşmasında önemli yararlar sağlayacakları düşünülmektedir.

Türkiye kökenli göçmenlerin çocuklarının eğitim imkanlarından yeterince yararlanamıyor oluşlarının bir başka nedeninin de Milli Eğitim kaynaklı olduğu ifade edilmiştir: Özellikle dil bilmeyen eğitim müşavirlerinin atandığı, gelen öğretmenlerin de yeterli düzeyde geldikleri ülkenin dilini bilmiyor oldukları, tam ülkeyi, kültürünü, okulu ve buradaki eğitim sistemini anlayıp kavradığında ve artık yararlı olabileceği düzeye geldiğinde, *“hadi süren doldu geri Türkiye’ye ... hoop yerine sıfırdan yeni birisi..”* sisteminin işletildiği her yerde dile getirilmiş ortak bir sorundur. Hatta bu görevlilerin, özellikle oradayken para biriktirmeyi hedefledikleri ve enerjilerini çocukların daha iyi nasıl eğiteceğinden ziyade, *“nasıl daha fazla tasarruf yaparım ve Türkiye’ye döndüğümde elimde biraz para olur”*a harcadıkları vurgulanmıştır. Kısacası, yurtdışındaki vatandaşlarımız ve onların çocuklarının eğitim gereksinimlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmediğimiz ve bunun da çocukların eğitim düzeylerinin düşük kalmasında rol oynayan bir faktör olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yine tıpkı Almanya’da olduğu gibi İsviçre ve Fransa’da da **bütün grupların** yeni kuşakları, istisnai durumlar hariç genel itibariyle Türkiye Cumhuriyeti’ne ilgisizdir denebilir. Almanya, İsviçre ve Fransa’daki yaşam şartlarına göre sosyalleşmişler, yani bu şartlar içinde ve bu şartlara göre yetişmişler, okumuşlar ve özgürlüklere alışmışlar. Özellikle yeni kuşağın anadilleri artık Almanca ya da Fransızca olmuş, bütün iletişimlerini bu dillerde kuruyor ve artık rüyalarını bile bu dillerde gördükleri belirtilmiştir. Görmedikleri, yaşamadıkları baba – dede toprağının onlar için çok anlam ifade etmediği ve Türkiye’yi en fazla “baba-dede toprağı” ya da “tatil yapılacak yer” olarak gördükleri ifade edilmiştir. Hatta bazılarının Türkiye’yi tamamen negatif bir yaklaşım ile değerlendirdikleri bile söylenmiştir. Örneğin bir babanın şu açıklaması çok anlamlı bulunmuştur: *“Biz bir ara Türkiye’ye gitmeye karar vermiştik, demek ki sevinmişim, yüzüme yansımış. Oğlum bana ne dedi biliyor musunuz? ‘Baba o birbirlerini öldürdükleri memlekete mi gideceğiz? O memlekete gitmek için mi bu kadar seviniyorsun?’ dedi. Verecek cevap bulamadım, haklıydı (Hacı., Colmar).* Kısacası yeni kuşağın, bir vesile ile Türkiye’ye gittiklerinde uyum sağlayamadıkları; hatta aynı şeyin yaşlılar için de geçerli olduğu söylenmiştir:

Pek çok yaşlı – ki genelde çoğunluk ilk kuşak- emekli olup Türkiye’ye dönüyor ya da gidip iş kuruyor. Fakat bir süre sonra Türkiye’deki hem sosyal hem de bürokratik koşullara uyum sağlamakta zorlanıyor, yapamıyor, geri buralara dönüyor (Nur., Paris).

Bununla birlikte, bu kuşaklar her ne kadar buldukları ülke kültürü ile sosyalleşmiş olsalar da ana kültür ile tam bir entegrasyon sağlayamadıkları; diğer bir deyişle, evdeki ve

televizyondaki Türk kültürü ile sokak ve okuldaki Almanya, İsviçre ya da Fransa kültürü arasında kaldıkları; pek çoğunun kayıp kuşak olarak tanımladığı, okumama ve suça bulaşma oranı yüksek bir kuşak ile karşı karşıya kalındığı ve Türkiye'nin acilen bu soruna el atması ve kendi profesyonellerini bu ülkelere göndererek durumun daha vahim noktalara varmaması için önlem alması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Diğer bir ifade ile bu ülkelerdeki Türklere ve özellikle de **yeni kuşaklara** ilişkin strateji ve politikalar geliştirilmediği takdirde, onların da yarın Türkiye gibi bir kaygılarının olmayacağı gerçeği üzerinde de durmak gerekmektedir. Örneğin, şu mülakat notları, bu konuya ışık tutmaktadır denebilir:

Almanya'daki Türkler, eskiden Türkiye'deki partiler bazında bir ayrılaşmayı daha keskin ve belirgin bir biçimde yaşıyorlardı. III. ve IV. kuşaklar artık bunları tartışmıyor, konuşmuyor. Artık Alman partilerini tartışıyorlar. Buradaki politikaya eğilimleri arttı. Artık çoğunun anadili giderek Almanca olmuş. Hele hele yeni gençlik için Türkiye, en fazla anne-babasının, dedesinin vatani, kendisi içinse en fazla bir tatil ülkesidir (Ken., Berlin).

IV. nesil ne Türkçeyi ne de Almancayı tam biliyor. Her iki dile de yeterince hâkim değildir. Birkaç on yıl sonra belki bu çocuklar tamamen Türk olmaktan çıkacaklar...

Aslında herkes bir arayış içinde. Herkes kendisini arıyor. Yurt dışındaki Türkiye kökenli göçmenlere yönelik sağlıklı ve bütüncül bir Devlet politikası olmadığı için herkeste bir kimlik ve ait olma arayışı var. Alevi çocuğu boynuna Zülfikar kılıcı takarak kendine yer ve kimlik arıyor, Ülkücü üç hilalle arıyor, Kürt çocuğu PKK ya da Kürt renkleriyle bir kimlik ve aidiyet arıyor. Kısacası, özellikle yeni kuşaklarda, Alman toplumu ile tam kaynaşamadığı ve kendi aralarında ise bir gruplaşma ve ötekileştirme olduğu için, ciddi anlamda bir 'kimlik bunalımı'ndan söz etmek olanaklıdır (Ert., Berlin).

Buradaki herkes bir aidiyet açlığı içerisindedir. Güçlü Alman kimliği karşısında kendini korumak için kimi birazcık kendine yakın bulursa onun şemsiyesi altına gidiyor ve onun aidiyetliği ile ayakta kalmaya çalışıyor (Ziy., Köln).

Özellikle, **İsviçre ve Fransa doğumlu Kürt kökenli** ailelerin ve özellikle de PKK ile ilintili dernek ve STK'larla iletişim içinde olan **çocukların** TC Devleti'ni hiç tanımadıkları, TC hakkındaki algılarının ise PKK propagandaları sonucu, zulmeden, köy yakan, Kürtleri öldüren ve Kürtlere işkence yapan bir Devlet imajı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu kuşakların Türkiye'den kopuş sürecinin önüne geçmek, Türkiye'nin kendisine karşı mücadele veren dış güçler cephesinin daha da güçlenmesini önleyecektir. Aslında, yukarıda zikredildiği üzere Almanya, İsviçre ve Fransa doğumlu Kürt kökenli vatandaşlarımızın yanı sıra **Türk kökenli gençlik** açısından da problemler olduğunu söylemek olanaklıdır. Örneğin, şu mülakat notları, bu konuyu açıklayıcı niteliktedir denebilir:

Burada doğan çocukların anadili artık Fransızca. Çocuklar okulda, sokakta Fransızca öğreniyor, Fransızca konuşuyor, rüyasını Fransızca görüyor. Türkiye'yi, en fazla anne-babasının vatani, kendisi için de en fazla bir tatil ülkesi olarak görüyor. Çocuklarımızı tatile köye götürüyoruz, üçüncü gün ne zaman gideceğiz diye başımızın etini yiyorlar... Aslında burada doğan çocuklarımız iki arada bir derede. Ne tam Türk olabiliyorlar ne de Fransız. Birkaç on yıl sonra belki bu çocuklar tamamen Türk olmaktan da çıkacaklar (Hıd., Montreau)...

Burada doğanlar mı? Bence bunların çoğu kayıp kuşak. Herkes bir arayış içinde. Alevi çocuğu boynuna Zülfikar kılıcı takıyor, kendi aidiyetini kimliğini arıyor. Ülkücü bozkurtla, üç hilalle ya da bayrakla kimlik ve aidiyetini arıyor. Kürt çocuğu PKK, Kürt renkleriyle kimlik ve aidiyetini arıyor. Zaten burada yabancı olduğu için dışlanıyor. Anlayacağınız hocam her kesimde ciddi sayılabilecek bir aidiyet, bir kimlik bunalımı var diyebiliriz (Dem, Paris).

Kısacası elde edilen bulgulara bakıldığında, Türkiye kökenli göçmenlerin çocuklarının çoğunun kimliklerini, inançlarını sorguladıkları ve bir kimlik, aidiyet boşluğu içinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Eğer yurt dışındaki Türkiye kökenli göçmenlere yönelik sağlıklı ve bütüncül bir Devlet politikası üretilmez ve uygulamaya konulmazsa, bu boşluk Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlığı ve değerleri ile doldurulmazsa, bu kuşakları birkaç yıl içinde tamamen kaybetme riski ile karşı karşıya kalınabilecektir.

Yapılan ve yaşamın kazanıldığı iş kollarına bakıldığında, Türkiye kökenli göçmenlerin en çok döner, restaurant ve kafe işlettikleri, fabrika ve inşaatlarda işçi, taşeron vb. olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Özellikle Fransa’da Paris’te eskiden tekstil alanında çok etkin oldukları ancak ekonomik kriz ve uzak doğu ucuz tekstilinin yayılması sonucu tekstil sektörünün yok denecek kadar azaldığı, fabrikaların kapandığı ya da işçi çıkardıkları, işsizliğin arttığı ve bunların da aile ilişkilerini önemli ölçüde negatif yönden etkilediği ve yeni kuşak göçmenlerimiz arasında boşanmaların son yıllarda çok arttığı ifade edilmiştir.

Yine Türkiye kökenli, etnik kimlik ve inanç farketmeksizin, bütün gruplarda ciddi anlamda bir “**ithal gelin ve ithal damat**” problemi yaşandığı, bu durumun aile içi kavga ve şiddete yol açtığı, gelinin eve hapsedilmesi ya da boşanmalara sebebiyet verdiği, özellikle Fransa Paris’te bunun daha belirgin bir problem olduğu, mülakat edilen sosyal pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarınca dile getirilmiştir. Şu mülakat notları, aile, evlilik ve çocuklara ilişkin durumlara ışık tutmaktadır denebilir:

Hocam buradaki insanlarımız gerçekten çok sorunlu ve acınak durumda. Bize ne olaylar geliyor anlatamam. İnanın insanın içi parçalanıyor ama bir yerden sonra bizim de elimizden bir şey gelmiyor. En çok sorun da bu, ben ithal gelin ve ithal damat diyorum. Bu ithal damat ve ithal gelinlerde çok önemli sorunlar yaşanıyor yani. Görücü usulü ile ailelerin karar verdikleri damat ya da gelin ülkeye getiriliyor; dil bilmedikleri, ülkeye yabancı oldukları için özellikle gelinler eve hapsediliyor, hemen arkasında hamile kalıyorlar ve çocuk sahibi oluyorlar. Ancak çocuk çoğunlukla aile baskısı ile evlenmiş oluyor, buradaki sosyal hayatında başka kız arkadaşları oluyor, hatta onlardan evlilik dışı çocukların olduğu ortaya çıkıyor ve koca çoğu kez eve gelmiyor. **İthal gelin** evde kayın ana ve kayın baba ile kalıyor. Bir süre sonra bunu kabullenmek istemeyen gelin, rahatsızlığını dile getirince kayın ana ve baba geline baskı yapmakta, itiraz devam ettiği zaman baskılar giderek şiddete dönüşmekte ve gelinlere bu kez dayak atmalar başlamaktadır. **İthal damat** ise ülkeye getirilir getirilmez kayın pederle hemen inşaat işine götürülüyor. Bir nevi boynunda yular olan bir para kazanma makinası durumuna dönüştürülüyor. Bu tür bir yaşam ve çalışma koşullarına alışık olmayan damat bir süre sonra bu duruma dayanamayacağını söyleyince bu kez aile içinde çatışma ve kavgalar başlıyor. Biz burada dernekte nelerle karşılaşılıyor sormayın. Belki abartmış olacağım ama evliliklerin özellikle de yeni kuşağın evliliklerinin neredeyse tamamına yakını

sorunludur. Tabii özellikle kadınlar bunun bedelini en fazla ödeyen kesim olmaktadır... (Nur., Paris).

Paris'teki Türkiyeliler, dil bilmiyor, çocukların eğitimiyle ilgilenemiyorlar. Çocukların evliliği konusunda içe dönükler ve çoğunlukla Türkiye'deki akraba kızı ya da oğlunu getirip çocuklarıyla evlendiriyorlar. Onları da aynı kendi evlerinde oturtuyorlar. Bir süre sonra bu iç içe yaşamaktan dolayı sorunlar başlıyor ve zaman içerisinde şiddete yöneliyor. Oğlan gelini istemediği için dışarıda Arap, zenci, Yugoslav başka bir kadınla ilişki sürdürüyor, ondan da çocukları oluyor. Bu kez evdeki gelinin de çocukları oluyor. Koca ilgilenmiyor, gelin söylenmeye başlıyor, sorun çıkarıyor. O zaman kayın ana – baba geline baskı yapmaya başlıyorlar. Ben doktorum, her gün bu olaylarla karşılaşıyorum. Artık insanlarımız, 'yardım edin'den 'imdat' noktasına gelmiş bulunuyorlar. Bu sorunlara en kısa zamanda müdahale edilmezse çok ciddi problemlerin yaşanılması kaçınılmazdır (Dem.,Paris).

Gençlik burada artık Türkiye ile ilgilenmiyor. Adaptasyon sıfır. Senin kendini sürekli bir yabancı olarak görüp ona göre ayarlaman ve hareket etmen gerekiyor. Pek çok insan köyünden, kendi şehrine uğramadan buraya geldi ve orada kaldılar. Donanımları olmadığı için çocukları da kendileri gibi oldu, hatta çocuklar anne babasının gerisinde kaldı. Ama yine de biz kendimizi hiçbir zaman buraya ait hissedemiyoruz (Mah., Bern).

Hocam biz buraya tutunalım derken çocuklarımızı evde unuttuk. Sadece pahalı ayakkabı, kot aldık, buzdolabını doldurduk ve her şeyin tamam olduğunu düşündük. Oysa çocuklarımıza yeteri kadar eğilmedik, ilgilenmedik. Çocuk kendini sokakta buldu ve o ilgiyi sokaktaki pek uygun olmayanlarda bulmaya başladı ve giderek kayıp kuşak oldu (Ari., Köln).

Fransa devleti burada kadına ve çocuğa çok aşırı haklar tanıyor. Kadınlarımız da bu durumu suistimal ettiler. Çocuğuna hafif sesini yükseltsen, hemen 18'i arayıp polise haber veriyor ve polis gelip çocuğu alıp götürabiliyor. Bir kadın, bir şahit bulup polise, 'kocam beni dövüyor' dese o koca kilometrelerce uzağa atılır, kadının yanına sokulmaz. Bütün bunlar babanın aile içindeki otoritesini sarstı ve aile ilişkileri garip bir duruma geldi (Zül., Strazburg).

Biz bir şeye sahip olalım diye kendimizi işe güce kaptırdık, tutunmak için birkaç kuruş para biriktirelim diye çocuklarımızı, evimizi ihmal ettik. Evet şimdi iyi-kötü birazcık paramız oldu, dükkan, ev aldık ama şimdi bunların hepsini satsak o çocuklarımızı geri alma şansımız yok artık (At., Hamburg).

Çocuklar sokak, okul ve evdekilerle çatışma yaşıyor. Anne-baba donanım açısından çocuğa yetecek durumda değil, dolayısıyla çocuk yönünü bulamıyor ve kayboluyor (Nur., Paris).

Avrupa her bireye birey olmayı, özgür olmayı yaşattı. Artık eskisi gibi, Türkiye'deki gibi çocuklarımızı katı disipline sokamıyoruz. Burada okullarda sorunlarını şiddet dışı çözmeyi öğreniyorlar. Onun için Türkiye'deki şiddet ve baskı ile sorun çözmeye ilgi ya da yakınlık duymuyorlar ve bu durum, genel anlamda buldukları ülkedeki olumsuz Türkiye imajıyla da birleşince, Türkiye'yi onların gözünde daha da düşürüyor (Mu., Paris).

Hocam buraların en büyük problemi aile sorunlarıdır. Allaha şükür iyi kötü herkesin karnı doyuyor. Herkesin parası var, yoksa Devlet ona bakıyor. Ama Avrupa'nın göbeğinde kızını, oğlunu kendisi nasıl evlenmişse o şekilde evlendiriyor. Hem de ya kardeşinin ya da bacısının çocuğuyla. Şu meşhur 'ithal gelin ve ithal damat' meselesi. Biz burada böyle diyoruz. Kızı ya da oğlanı getiriyorlar, aynı evde beraber yaşıyorlar. Bir süre sonra aile içinde kavgalar başlıyor. Oğlanın gözü dışarda oluyor. Hatta bazen başka kadınlardan da gayri meşru çocuğu oluyor. Gelinden de çocuk oluyor. Gelin bunu öğreniyor, dırıldır ediyor. Sorun duyulmasın diye kaynana kayın baba geline baskı yapıyor.

Derken kavga gürültü, çatışma, şiddet ne dersen her şey yaşanıyor. Anlayacağın burada pek çok insanın aile ilişkileri problemlidir. Çoğu kafayı yemiş desem inan yalan olmaz. Ne ilgilenen var ne de yardım eden. Allah yardımcımız olsun (Sel., Paris).

Türkiye'den yurtdışına göç etmiş olanlar, Türkiye'deki gelişmeleri izleme olanaklarını bizzat yaşama şansı olmadığı (TV'ları seyretme dışında) ve yurt dışında içinde yaşadıkları topluma uyum sağlama yetenek ve niteliklerine sahip olmadıkları için bilgi, kültür ve deneyim olarak Türkiye'den göç ettikleri dönemle donmuş bir vaziyette yaşamlarını sürdürmektedirler. Özellikle çoğunluğu buldukları ülkede çokda mutlu olmayan bu insanlar, alttan alta yaşadıkları bu olumsuz durumun sorumluluğunun yükünü, faturasını Türkiye'ye yüklemekte ve bu nedenle sıklıkla Türkiye'yi eleştirmektedirler (Çer., Paris).

Devletimizin Almanya, İsviçre ve Fransa'daki birimlerinden bu konularda bir sosyal hizmet çalışması yapıp yapılmadığı irdelendiğinde, ne yazık ki hayır yanıtı alınmıştır. Dolayısıyla her kökenden tüm vatandaşlarımızın bu ortak sorunlarının büyük önem arz ettiği, alandaki mesleki profesyoneller tarafından özellikle dile getirilmiştir. Bu sorunların daha fazla olumsuz etkilere sahip olmaması için, profesyonel bir anlayış ile gerekli sosyal çalışma ve sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesinde aciliyet olduğunu ve her geçen günün, yarın açısından telafi edilemeyecek olumsuzluklara yol açtığını belirtmekte önemli yarar olacaktır.

Türkiye kökenli göçmenlerin Türkiye'nin **AB'ne katılmasına** ilişkin düşünceleri sorgulandığında, MHP-Ülkücü kökenlilerde bazı kısmi çekinceler dile getirilmiş olmakla birlikte, istisnasız tüm gruplar olumlu bir tepki göstermişlerdir. Diğer bir deyişle tüm gruplar, Türkiye'nin AB'ne girişine sıcak bakmışlardır. Bunun temel nedeni sorgulandığında, en çok vurgulanan noktalar özet olarak şu şekilde verilebilir:

AB, herkese kendisini ifade imkânı veriyor. İnsan burada değerli. Yasalara uydunuz mu, kimse sizi ezmez, horlamaz. Biz kendimizi burada daha fazla güvende hissediyoruz. Eğer Türkiye AB'ne girerse, tam anlamıyla kültürel haklarımıza kavuşabileceğiz (özellikle Kürtler). TC. AB'ne girerse ağalık, şıhlık sona erer (özellikle Kürtler). Tabi bir de çocuklarımız var. Artık onlar buralı oldular. Türkiye'ye gitmek gibi bir dertleri de yok. Eğer Türkiye AB'ne girerse o zaman sınır mınır diye bir şey de olmaz. İsteyen orada isteyen burada yaşar. Ama haklarımız, insani muamele hep buradaki gibi olur (Çeş., Almanya, İsviçre, Fransa).

Türkiye'nin AB'ne girmesine ağırlıklı olarak olumlu bakılmasına karşın yinede bir bölüm göçmenimiz, *"AB'nin Türkiye'yi hiçbir zaman içine almayacağı, oyalayacağı"* fikrini de sıklıkla dile getirmiştir. Özellikle Kürt kökenliler, Türkiye AB'nin kendisinden beklenenleri yapmadığı sürece alınmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Eğer Türkiye AB normlarına uyarsa Türkiye'nin AB'ne girişine tam destek vereceklerini ifade etmişlerdir. Özellikle bu tür fikir beyan edenlere bilinçli olarak, *"eğer Türkiye AB'ne girerse bu 'bağımsız bir Kürdistan' hayalinin de sonu olmaz mı? Orası AB toprağı olacak!"* sorusu yöneltilmiş ve istisnasız hepsinden şu doğrultuda yanıtlar alınmıştır:

Hocam Kürtler Türkiye'den ayrılmak istemiyorlar ki! Bağımsız Kürdistan hayali çok eskilerde kaldı. Biz burada sınırların olmamasının faydalarını birebir yaşıyoruz. Ben

burada Paris'ten çıkıyorum Stockholm'e kadar beni bir yerde durduran olmuyor. Bunu yaşamışken gidip neyin sınırını koyayım? Kendimi hapsedeyim (Abd., Montreau).

AB'ne girmeyi koşullu olarak destekleyen görüşler de söz konusu olmuştur:

AB'ne girmek hepimiz için faydalı olur ama eşit şartlarda olursa buna taraftarız. Öyle Türkiye'yi yedek lastik gibi yapacaklarsa bunu istemeyiz. Tabi bir de çocuklarımız var. Artık onlar buralı oldular. Türkiye'ye gitmek gibi bir dertleri de yok. Eğer Türkiye AB'ne girerse o zaman sınır mınır diye bir şey de olmaz. İsteyen orada isteyen burada yaşar. Bu da hepimiz için iyi olur (İs., Olten).

Bu ve paralel görüşlerin hemen hemen her kökenden göçmenlerimiz tarafından dile getirildiği ve paylaşıldığını söylemek olanaklıdır.

Yapılan mülakatlarda, her gruptan insanlara, kökeni ya da inancı ne olursa olsun, yabancı olmaktan kaynaklanan ortak sorunları olduğu, bu sorunların ortak çözümü ya da Türkiye'nin genel problemleri ile ilgili gerektiğinde bir baskı grubu, bir **lobi oluşturabilme** olanağının olup olmadığı; olabilirse bunun nasıl ve kim(ler) tarafından yapılabileceği; yapılamaz ise nedeninin ne olduğu konuları da (Dünya'daki Yahudi ve Ermeni lobileri örnek verilerek) sorulmuştur. Alınan yanıtlar benzer olmuş ve bunun şimdilik olanaklı olamayacağı fikri ağırlıklı olarak ortaya çıkmıştır. Türklerin köy, klan, aşiret ilişkilerini daha aşmamış oldukları ifade edilmiş ve özellikle kimliğini Kürt, Ermeni, Süryani, Zaza, Arap, Yezidi olarak ifade etmiş olanlar ile Alevi inancına sahip vatandaşlarımız, Devletin kendilerine eşit muamelede bulunmadığı, kendilerini eşit vatandaş olarak görmediği ve bu nedenle kiminle ne gibi bir lobi yapılabileceği sorusunu sormuşlardır. Diğer Türk kökenli gruplar, tarikat ve cemaatlerin ayrı bir baş, Kürtlerin başka ayrı bir baş, Alevilerin başka bir baş çektiklerini örnekleyerek ileri sürmüş ve bunları aynı hedef doğrultusunda bir araya getirmenin şu aşamada pek mümkün görünmediği fikri ileri sürülmüştür. Özellikle şu mülakat notu bu konuda kayda değer bulunmuştur:

Devlet Almanya'daki Türkiye kökenli yaşayan herkese ve tüm derneklerine eşit davranmalı. Vatandaşları arasında ayırma ya da kayırma yapmamalıdır. Sen benden değilsin dediğin adamdan senin için lobi yapmasını nasıl bekleyebilirsin? Örneğin buraya bir bakan geliyor, derneklerle görüşeceğim diyor. Konsolosluk sadece kendisine yakın olan dernekleri çağırıyor. Toplantılara, dikensiz gül bahçesi açısından bakıyorlar. Buraya başbakan geldi, ses çıkarmayacak, konuşmayacak, eleştirmeyecek, sorunları dile getirmeyecek insanlar davet edildi. Yani Devleti burada temsil edenler, yurtdışındaki vatandaşlarına eşit davranmıyorlar. Dernekler öncelikle kendi konularına göre bir araya getirilmeli ve oradan daha üst örgütlenmeye gidilmelidir. Türklerin kendi arasında bile bir birlik bütünlük yok ki! Kürtten gelip destek vermesini nasıl beklersin? Kürt, Türk, Çerkez, Süryani ya da Alevi Sünni, Şafi her neyse öncelikle ortak değerleri bulmak ve onları geliştirmek lazım. Onun için insanlara nasıl ulaşacağımızın yolunu bulmalısınız. Örneğin, bu grupların ortak yanlarını öne çıkaran seminerler, konferanslar düzenlenmeli, ortak faaliyet yaptırılmalıdır. Tabi burada kanaat önderi konumunda olanları devre dışı bırakmamak lazım. Hatta hükümet, muhalefet ile birlikte buradakilerle bağlantı kurmalı. Örneğin hükümet, her partiden bir yetkilinin olduğu bir komisyon ile buradaki vatandaşlarına erişirse, buradaki suni ayrımlar çok kısa sürede ortadan kalkar. Türkiye kendi içinde temel zenginliklerini korur ve bunda samimi olursa, o durum buraya da yansır ve insanlar daha kolay bir araya gelip, hem kendilerinin ve

hem de Türkiye'nin ortak menfaatleri konusunda kolayca bir araya gelebilirler. İşte lobi mobi ancak böyle adım adım geliştirilebilir (Ken., Berlin).

Bu bir araya gelememe sorununun nasıl aşılabileceği irdelendiğinde ise genelde şu yanıt alınmıştır:

Türkiye ne kadar demokratikleşir, ne olursa olsun tüm vatandaşlarını eşit olarak kabul eder ve eşit muamele yaparsa, bu sorunlar kendiliğinden çözülür ve o zaman Türkiye tüm Avrupa'dakileri kendi yanında bulur, lobi de oluşturur, başka şey de. Ama uygulama farklı. Örneğin konsolosluklar, ideoloji olarak kendilerine yakın olarak gördükleriyle iletişim kuruyor, diğerlerini ise dışlıyorlar. O zaman dışlanan, 'demek ki bu benim devletim değil' diyor. Yani aslında devletin memuru Türkiye'yi lobisiz, güçsüz bırakıyor demek daha doğru olur (Meh. A., Paris)

Türkler, köy, klan, aşiret ilişkilerini daha aşmış değiller ki, Ermeniler, Yahudiler gibi bir araya gelip lobi oluşturabilsinler. Kısacası, Türkiye'nin sosyal, siyasal ve kültürel yapısının aynen Almanya, İsviçre ve Fransa'daki Türklere yansıdığı; orada bir yakınlaşma ya da bir çatışma-gerginlik gündemdeyse onun da aynı oranda farklı kökenlerdeki vatandaşlarımızın ilişkilerine yansıdığı sıklıkla ifade edilmiş ve Türkiye kendi iç gerilimlerini çözerse, Avrupa'daki Türkiye kökenli göçmenlerin de bir araya gelmelerinin mümkün olacağı ve ancak o zaman bir lobi oluşturmanın söz konusu olabileceği belirtilmiştir.

Türkiye'nin hem kendi vatandaşlarıyla olan ilişkilerini düzeltmesi hem de vatandaşları kaynaklı yaşadıkları sorunlardan kurtuluşunu daha bütüncül bir yaklaşım ve çözümde gören, farklı kökenden olmalarına karşın aynı görüşü ileri süren kişiler de olmuştur. Bu görüşü şu şekilde vermek olanaklıdır:

Türkiye kendi sorunlarına hep yanlış teşhis koyuyor ve haliyle tedavi de yanlış oluyor. Ya da sorunlarını, başkasının teşhis etmesini bekliyor. Türkiye'nin tek çıkışı, sorunlarından kurtulmasının tek yolu, kelime anlamıyla demokratikleşmedir. Yani Avrupa standartlarında, eşitlik ve insan haklarına dayalı, tüm vatandaşlarını kucaklayan, eşit sayan ve bu güveni vatandaşlarına vermiş olan bir demokratikleşme. Bu işleri, tek tek gruplarla uğraşarak ya da uzlaşarak çözemezsiniz. Bu gün Kürtlerin sorunlarına yanıt veren düzenlemeler yapar, onları memnun edebilirsiniz. Yarın Alevileri tatmin eden düzenlemeler yapıp onları rahatlatabilirsiniz. Ama bu çözüm değil. Daha doğrusu uzun ömürlü, sağlıklı bir çözüm olmaz. Ya yarın Çerkezine, Boşnakına, Arnavutuna, Süryanisine, Yezidisine, Arabına ne diyeceksin? Onun için Türkiye, etnik kimlik üzerinden gidip sorun çözmeye kalkmasın. Tek yolu, her hangi bir kimseye ne ayrımcılık ne de ayrıcalık. Yani eşitlik, Anayasal güvence altına alınmalı, alınmasıyla kalınmamalı pratikte uygulanmalıdır. Devlet bizzat bunun güvencesi olmalıdır. Yani birisi Kürt, Alevi ya da Süryani olduğu için dışlanmayacak, ya da Türk, Çerkez ya da Arap olduğu için kayırılmayacak. Tüm kesimlerin bu Devlet benim demesi lazım. Bu duyguyu yaratmanız lazım. Bunun da tek yolu, kökeni ne olursa olsun, bütün vatandaşlarına eşit davranan, ayırım yapmayan bir Devlet olması gerekiyor. Bir zaman geliyor, her ne hikmetse bütün Devlet dairelerinin yemekhaneleri tadilatla giriyor. Hem de her yıl. Bu ne bitmez tadilatmış yahu! Devlet yöneticileri iftar davetleri veriyor. Hem de laik olduğunu söyleyen bir Devletin bürokratları, başbakanı, cumhurbaşkanı. Kimse kimseyi kandırmasın kardeşim. 1950'lerde yaşamıyoruz. Sen burada (*Almanya'da*) Türkler için her şeyi Alman Devleti'nden talep edeceksin, kendi vatandaşına gelince, onu yok sayacaksın. Böyle ikiye bölme olmaz. Dürüst olmak lazım. Böyle ikili

oynandığı sürece bu vatanın birlik, bütünlüğünü sağlayamazsınız. Herkes o bayrak altında, o ülkenin sınırları içinde kendini eşit vatandaş ve güvende hissedecek. Yoksa bugün bir sorun çözülür, yarın başka bir sorun çıkar. Önemli olan, geleceği düşünüp ona göre hareket etmek. Öz evlat, üvey evlatlıkları bırakalım. Hiçbir vatandaş, diğerinden farklı, ayrıcalıklı ya da aşağıda olmamalı. Ancak o zaman bu sorunların tamamını çözersiniz. Yoksa bu gün biri biter yarın başkası başlar. Tam demokrasi kardeşim, tam demokrasi. Diyeceğim öz itibarıyla budur.Türkiye'nin birliğinin, bütünlüğünün başka da bir yolu yoktur. Bir adım atacaksanız, bunu bir gruba yapıyormuş değil, ayırım gütmenden tüm vatandaşlarını kucaklayacak şekilde yapmalısınız. Hiç kimse, kendisine ayrımcılık uygulandığını hissetmemeli, düşünmemeli. Bunun da dediğim gibi tek yolu, etnik kimlik üzerinden sorunları çözmeye kalkmamaktır. Tüm vatandaşlarının geneline yapacaksınız ki herkes birbirini hazmetsin. Yoksa birileri, kendini diğerinden daha eşit sayar. Bununla da birlik, bütünlük sağlayamazsınız. Tek çözüm, Avrupa standartlarında, insan haklarına dayalı bir demokratikleşmedir, başkada bir çözüm olmaz. Şimdi Türkiye'deki enerji zıt yönlüdür. Biliyorsunuz zıt yönlü enerji birbirini iter. Aynı yönlü enerji birbirini destekler, güçlendirir. Bu gün Türkiye'de Türkler enerjilerini Kürtlere, Kürtler enerjilerini Türklere harcıyorlar ve birbirlerini tüketiyorlar, yok ediyorlar. Türkiye'nin yapması gereken işte budur. Zaten Türkiye tam anlamıyla demokratik olsaydı ne PKK çıkardı ne de bizler burada mülteci olurduk. Örneğin Alevilik daha yeni yeni telaffuz ediliyor. Alevi problemi de çözülemezse al sana yarın yeni bir PKK problemi! Kürtler ne istiyor, Aleviler ne istiyor soruları son derece saçma. Türkün nesi varsa, Kürdün, Arap'ın, Süryani'nin, Çerkez'in, Gürcü'nün de osunun olması gerekir. Sünni'nin nesi varsa Alevinin, Yezidinin de aynısının olması gerekir. Aksi durum ayırmadır, kayırmadır. İnsanlar buna tepki duyuyor, bu tabiatın kuralıdır. Devlet vatandaşına olumlu tavır göstermezse vatandaşta Devlete olumlu tavır göstermez. Kürtler çok mutluydular mı dağa çıktılar. Bir insanın anadilini yasaklarsanız, bu sen niye doğdun demektir. Artık bunları aşmamız lazım. Eşit vatandaş. Eşit vatandaşlık ise ancak tam demokrasi ile sağlanır. Kimliklerden, etnisiteden arınmış daha üst düzeyde kapsayıcı, kollayıcı ve kucaklayıcı bir demokrasi (Çeş., Köln, Hamburg, Berlin, Stuttgart, Bern, Basel, Lozan, Strazburg, Paris).

Yine benzer yöndeki bir diğer mülakat notu da şu şekilde verilebilir:

Yapılacak olan demokratikleşme çalışmalarında Kürt – Türk odak alınmamalı, tersine herkesi, tüm yurttaşları kapsayan bir demokratikleşme olmalıdır. Her hangi bir gruba sana şunu veriyorum demek yerine, yapılacak olan düzenlemeler ile götürülecek olan hizmetler toplumun geneline yönelik olmalı ve herkes vatandaş olduğu için bu haklardan yararlanıyor olduğu kanaatini edinebilmelidir (Ete., Köln)

Yine ayırım güdülmeksizin her köken ve inanç grubundan göçmenlerimize sorulan bir diğer soru, “yurtdışında bulunan temsilciliklerden yeterli oranda hizmet alıp almadıkları” konusu olmuştur. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde şunu söylemek olanaklıdır: Türkiye'nin **yurtdışındaki temsilciliklerinin**, her ne kadar 2004 yılından beri gözle görülür bir düzelmeden söz edilse bile, Türkiye Cumhuriyeti kökenli vatandaşlarla ilişkilerinin beklenen ve tatmin edici bir düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır. Bütün etnik ve inanç kökenlerinden herkesin ortak kanaati olarak gündeme getirilen bu sorun, bu ülkelerdeki vatandaşlarımızın Türkiye'ye aidiyetlerinin sürmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle eskiden, başta konsolosluk görevlilerinin kendilerini “*birer böcekmiş*” gibi gördükleri, *kaba ve emredici davrandıkları, üstten baktıkları, onları çok aşağıladıkları, her aşamada kendilerinden en ufak bir işlem için dahi ciddi harçlar vb. aldıkları, saatlerce kuyruk bekledikleri ve kısacası kendilerine çok eziyet edildiği* ifade edilmiştir. Başka mülakat notları ise şu şekildedir: “*Hocam ben burada 30 yıllık esnafım.*

Bir gün bile konsolosluk bizi görmedi, görmüyor. Biz istiyoruz ki, bizi de görsünler, vatandaşlığımızı kabul etsinler, bizi de ziyaret etsinler, toplantılara çağırınsınlar". "Hocam ben işadımı ve mağazamda hep Türk malları satıyorum ve Türk malı diye satıyorum. Belki ben bir Kürt olarak pek çok Türkten daha fazla Türkiye'yi tanıtıyorum, ekonomisine hizmet ediyorum ama bir gün bile olsun konsolosluk bizi hatırlamadı". "Hocam 20 yıldır buradayım, iyi kötü iş adamı sayılırım ve ilk kez bu yıl 29 Ekim törenlerine davet edildim. Hocam ağlayacağım, gözlerim doluyor. Nasıl mutlu oldum anlatamam. Düşünebiliyor musun yıllarca özlemini çekmişim, Devletim beni hatırlıyor, adam yerine koyuyor. İnanın bu bende aşırı bir memnuniyet ve sevinç yarattı". "Buraya burnumuzun dibindeki Kastamonuluların derneğine geliyorlar, bir kez bile bize merhaba demiyorlar". Bu durumun Türkiye'deki devlet memurları için de geçerli olduğu dile getirilmiştir. Hatta şu mülakat notları bu konuyu açıklayıcı niteliktedir denebilir:

Türkiye'de bürokrasi, halkı tehlikeli, kendisini yozlaştırıcı, dolayısıyla uzak durulması gereken bir unsur olarak değil, kendisine hizmet için örgütlenilmiş, efendi olarak görmek zorundadır. Bundan 30-40 yıl önce silahsız bir asker, bir er, bir köye gidip, bütün köy halkını köy meydanına toplayabilirdi ve hiçbir köylüden, 'nedir derdin neden ben burada toplanmak zorundayım' gibi bir itiraz olmazdı. Ama artık bugün her vatandaş, temel hakları olduğunu, polis, asker ya da her hangi bir devlet memurunun Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi, otoritesine sahip olmadığı anlaşıldı. Hala mağdur olmakla birlikte artık vatandaş polise, askere ya da bir memura çok rahatlıkla, olumsuz davranışından dolayı karşı çıkabilmektedir. Türkiye'nin yarımına ilişkin politika geliştiricilerin artık bu pencereden Türkiye'ye bakmaları ve bu sokaktan Türkiye'ye yaklaşmaları gerekmektedir. Aksi olursa, huzursuzluk, tatminsizlik, Devletten, sistemden, rejimden uzaklaşma ve Türkiye'nin sürekli problemlerle yaşaması demektir ki, bunların devamı toplamda umutsuzluk yaratacaktır. Devletin mevcut kurumlarına inanç, güven ve umudunu kaybeden vatandaş, kendine yeni umutlar arayacaktır. İşte o zaman şimdiki iktidar noktalarını ellerinde bulunduran o seçkinci elitler her şeyi kaybedeceklerdir (Ken., Berlin).

Türkiye artık kabuğunu kırdı. Eskiden olduğu gibi, alt düzey, cahil, kafası bir şeye ermeyen çarıkhlının çocukları artık üniversite bitiriyor. Dünyayı tanıdı, kendine güveni geldi, geçmişini öğrendi, kendi atalarının kimler tarafından hangi yalanlarla kandırılıp uyutulduğunu öğrendi. Kısacası, cin artık şişeden çıktı ve onu tekrar şişeye sokmak namümkün. Dolayısıyla ileriye yönelik geliştirilecek politikaların tüm toplumsal kesimleri kapsayıcı, ayrımcı olmayan, ayrıcalıklılara hizmet etmeyen, her vatandaşı eşit birey ve yurttaşlık temelinde hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olarak bir muameleye tabi tutması gerekmektedir (Ey., Köln).

Almanya, İsviçre ve Fransa sistemlerinde bireysel hak ve özgürlükleri ("güzel, adil, insani bürokrasisi" uygulama örnekleri olduğu için) günlük olarak yaşayan ve teneffüs eden birey, Avrupa'nın göbeğinde, Türkiye tarzı bir muamele ile karşılaştığında faturayı TC'ne kesmekte ve o uygunsuz davranışı yapan memuru suçlamak yerine 'zaten bu devlet hep böyle' demekte ve zaman içerisinde Devletle olan aidiyet duygusunda ciddi zayıflamalar ve kopmalar yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle, Avrupa'da "vatandaşa hizmet" endeksli bir bürokrasi uygulaması ve tecrübesine sahip olan vatandaşlarımız, TC resmi görevlilerinin negatif tavırlarını son derece yadırgamakta ve bu durum vatandaşlarımızın kendi ülkeleri hakkında olumsuz düşünceler, kırılmalar ve uzak durmalar, hatta bıkip Türk vatandaşlığından çıkmalara, Alman, İsviçre ve Fransa vatandaşlığına geçmelere kadar

gidebilmektedir. Örneğin 18 yaşında Almanya’da, Türk ya da Alman vatandaşlığından birini tercih etmek zorunda bırakılan genç bir kızın babasına, konsoloslukta maruz bırakıldıkları muameleden dolayı, *“baba bu devletin vatandaşlığından çıkıyor olmaktan şimdi çok mutluluk duyuyorum, böyle bir devletin vatandaşı olmaktansa, Alman vatandaşı olmayı tercih ederim”* tarzındaki serzenişi bir örnek olarak verilebilir ve bu tür pek çok örnek, araştırma sürecinde sıklıkla gündeme getirilmiştir. Özellikle geçmişte yaşanmış olan bu olumsuz deneyimlere karşın son yıllarda, daha çok ilgili bürokratin kişilik özelliklerine göre değişmekle birlikte, yurtdışı temsilciliklerimizde çalışan resmi görevlilerin giderek daha fazla oranda pozitif tutum, tavır ve davranışlar içine girdikleri de, mülakatlar esnasında dile getirilmiştir. Toplantılara, resmi törenlere hep aynı ve daha çok MHP ve DİTİB’li grupları çağırarak, son yıllarda ise kökeni ve inancı ne olursa olsun aşırı militan kimlikleri olmayan, daha çok STK temsilcileri ile işadamlarını da çağırılmaya başlandıkları; özellikle bazı konsolosların halkın arasına karıştıkları ve hatta kahvehanelere giderek vatandaşlarımızla daha yakından ilgilendikleri ve bu durumdan büyük memnuniyet duyulduğu belirtilmiş olmakla birlikte bu durumun daha çok bireysel bir uygulamanın ürünü olduğu da ifade edilmiştir. Yurtdışında bulunan tüm Devlet birimleri ve temsilcilerinin, ülkemizin çıkarlarını korumak ve kollamanın yanı sıra “vatandaşlarımıza hizmet”in de kendi asli görevleri arasında olduğu ve bu çerçevede vatandaş odaklı bir hizmet uygulaması yapmaları gerektiği açıktır. Ayrıca Devletin tüm insanlarımıza eşit oranda değer vermesi; hatta vatandaş ile ilişkilerinde *“Devletin dini kör, etnik kör olması”* gerektiği sıklıkla ifade edilmiştir. Yurtdışındaki (bütün ülkeler) vatandaşlarımızın toplam sayısının 8 milyonu aştığı ve artık yurtdışında önemli sayılabilecek bir “Türk diasporası”nın var olduğu ve bu nedenle, özellikle tamamen bu işlerden sorumlu bir bakanlığın kurulmasının gereklilik ve aciliyeti, özellikle Türk kökenli mülakat edilenlerce sıklıkla dile getirilmiştir. Ki bu talebin, günümüz küresel ilişkiler sistemi içinde son derece yerinde bir talep olduğu ve Türkiye’nin, Türk diasporasını daha etkin bir şekilde koruma ve Türkiye lehine yönlendirmesinin daha kolay olacağı açıktır.

SONUÇ

Yukarıda özet halinde verilmiş ve çoğunluğun görüşlerini içeren bulgulara bakıldığında, bu üç ülkedeki vatandaşlarımızın gerek kendi aralarındaki ilişki, ekonomik, eğitimsel, sosyal, politik ve kültürel açılardan gerekse de Türkiye’ye ilişkin düşünce ve beklentilerinin, her ne kadar tehlike arz eden bir boyutta olmasada, çok da olumlu olduğunu söylemek olanaklı değildir. Büyük çoğunluk (Türkler dışında) artık, “Türküm” yerine “Türkiyeliliyim” sözcüğünü kullanmaya başlamış bulunmaktadır. Özellikle çocukların eğitim ve yetiştirilmesi, aile içi ilişkiler, işsizlik ile Türkiye’nin kendi içinde yaşadığı çatışma ve gerginliklerin kendilerine yansıyor olmaları en önemli sorun alanları olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, Avrupa’daki insanımız, ayırım olmaksızın, kimlik, eğitim, hukuk, siyasi, sağlık, ekonomi, kültür, dışlanma gibi her türlü problemle

karşılaşıyor ve çok ciddi boyutlarda problemler içindedir. Bunların yanı sıra ve yine de ilintili olduğu gözardı edilmeden daha çok bireysel ya da mülakatların yürütüldüğü iller bazında gündeme getirilmiş şu sorunlardan da söz etmek olanaklıdır:

Vatandaşlarımız, buldukları ülkelerde vergi veriyor olmalarına karşın seçme ve seçilme haklarına sahip olmadıklarını, alınan politik kararlardan etkilendiklerini ve dolayısıyla mağdur olduklarını özellikle vurgulamışlardır. Bu durum Türkiye için de şu şekilde dile getirilmiştir: *“Sadece burası değil Türkiye’de bile seçme hakkımız yoktur. Yok efendim geleceksin de havaalanında gümrük kapısında oy kullanacaksın da bilmem ne. Elin memleketi, sandıkları buraya koyuyor, vatandaşı gidip oyunu kullanabiliyor. Bizse ne burada ne orada oy hakkımızı kullanamıyoruz...”*. Yine özellikle İsviçre’nin Lozan ve Cenevre kentleri civarlarında yaşayan vatandaşlarımız istisnasız THY’nın uçak biletlerinin fiyatlarının yüksekliğinden şikâyetçi olmuşlardır. Bu konu da şu şekilde ifade edilmiştir: *“Bizim en büyük sıkıntılarımızdan biri THY. Buraya en yakın havaalanı Cenevre Havaalanı, başka şirket uçmuyor. THY ise çok pahalıya bize bilet satıyor. 2-3 çocuk, hanım derken sadece gidiş geliş için 10 bin Euroya yakın para haracamak zorunda kalıyorsun. Almanya’da herkes bizim uçtuğumuzun yarı fiyatına uçuyor. Aslında hocam söylemeniz de buna bir el atsalar...”* Yine hemen hemen her ülke ve yerdeki tüm vatandaşlarımızın ortak olarak bahsettikleri önemli sorunlardan biri de askerlik konusudur. Örneğin İsviçre’de yapılan mülakatlardan alınan şu notlar bu sıkıntıyı açıklayıcı niteliktedir: *“Askerlik bizim için büyük problem. 8.000 Frank yerine 10.000 Frank alsın ama hiç gitmeyelim. Çünkü burada bazen işimizi kaybedebiliyoruz, en azı 2 ay burada maaş alamıyoruz... 21 günde çok katı bir askerlik verdirmektense, onlara Türkiye’yi nasıl sevdirebilirsin, Türkiye’ye nasıl bağlarsın ona bak. Türkiye’yi tanıt. Burada yetişmiş olan çocuğu kendi kültür elçin olarak gör ve öyle eğit”. “Yurtdışında doğmuş, büyümüşsün. Devlet seni sadece zorunlu askerlik için hatırlıyor. Bir de en ufak bir belge için Konsolosluklarda soymak için. Bu da bireyi Devletten uzaklaştırıyor. Zorunlu askerlik olmasa, mesela buradaki gibi devlete hizmet, sosyal hizmet olsa. Çünkü pek çok kişi askerlik yapmak istemiyor. Sosyal hizmet imkânı verilemediği için de bir sürü insan askere gitmemek için hileye hurdaya başvuruyor”. “TC buradaki vatandaşını hep süt veren inek gibi görüyor. O ineklerin çocukları kim? Tosunlar, onlardan da askerlik, şu bu adı altında para alıyor. Yani neresinden ne kadarını soyarım diye bakıyor bizlere”*. Askerlik ile ilgili yüksek meblağların yanısıra, bazen işlerinden yeterli izin alamadıklarını ve askere gittiklerinde işten çıkarıldıklarını ve dönüşte tekrar işe giremediklerini ve dolayısıyla çok miktarda mağduriyetlerin yaşandığı sıklıkla dile getirilmiştir.

Araştırmanın yapıldığı her üç ülkede de, Türkiye kökenli gruplar arasında bir değerlendirme yapıldığında, tabana sahip ve taban arasında en kapsamlı örgütlenmeyi yapmış olan grubun PKK olduğu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin, ‘gençlik meclisi’, ‘esnaf meclisi’, ‘öğrenci, kadın, işadamları vb. meclisi’ şeklinde örgütlenmelere giderek, hem kendi kitlesi arasında demokratik bilinci geliştirmeye ve hem de bu kitleyle bağlarını güçlendirmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde, İslamcılarının ve özellikle Fettulahçılarının da ciddi anlamda, ama PKK gibi gençlik, kadın vb. şeklinde değil fakat tek

merkez örgüt tarzında güçlü bir örgütlenmeye sahip oldukları gözlenmiştir. Yine benzer şekilde özellikle son 5-10 yılda Alevilerin, sol ve Kürt Alevilerinse PKK ve Kürt hareketlerinden çok büyük ölçüde koparak Alevilik temeli üzerinde giderek artan oranda örgütlü hale geldikleri tespit edilmiştir. Özellikle Paris'te, diğerlerine oranla, en örgütsüz kesimin Ülkücü camia olduğu ama onların da özellikle konsolosluklarla yakın ilişki içinde varlıklarını sürdürdükleri görülmüştür.

Her ne kadar vatandaşlarımızın örgütlü olmaları olumlu gibi algılsa da, yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular analiz edildiğinde bu örgütlü yapıların kendi üyelerini ve cemaatlerini, kendi içine hapsederek yalnızlaştırdıkları, diğer Türkler ve buldukları ülkelerin vatandaşlarıyla entegrasyonu olumsuz yönde etkiledikleri ve ayrıca birileri tarafından daha kolay kullanılmalarına zemin hazırlıyor oldukları da ifade edilmiştir. Bu gruplaşmaların hemşehrilik ve inanç bazında giderek artıyor olduğu, bunun aslında istenerek olunan bir şey olmadığı, biraz birbirini tanıyor olmaktan, yalnızlıktan kurtulma mecburiyetinden, kendisi gibi olanla birarada olma ihtiyacından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu ihtiyaçtan hareketle yurtdışına gelenlerin hemen kendi klanlarını oluşturdukları, kendi içlerinde evlendikleri, ortak iş kurdukları ve dışarıya kendilerini kapattıkları ifade edilmiştir. Yapılan bir mülakattan alınmış olan şu not düşündürücüdür: *“Türklerde yalnız kalma korkusu çok. Türkiye'ye giderken bile konvoy halinde gidiyorlar. 'En ölü Türk yalnız bir Türktür' anlayışı egemen...”*.

Araştırma süresince yapılan gözlemlerden elde edilen verilere bakıldığında, Türkiye'de ekonomik ve sosyal anlamda yer, yurt, itibar, imkân vb. bulamayıp özellikle Fransa'ya gelmiş olanlar ve burada iltica yolu ile kalma, barınma ve iş sahibi olma olanağı elde etmiş olanların (Türk – Kürt farketmiyor), belirgin şekilde Fransa'yı yüceltme, Fransa'yı savunma ve Fransa'daki hemen hemen her şeyin çok iyi olduğu, Fransa'nın çok çok az eleştirilecek yanı olduğu kanaatlerine sahip oldukları; buna karşılık Türkiye ve Türkiye'deki hemen hemen her şeyin kötü ve negatif olduğu, özellikle Devlet ve uygulamalarının kötü, yanlı ve acımasız olduğu tarzında bir söylem, tavır ve tutum içinde oldukları tespit edilmiştir. Bunun temel nedeninin, çok sevmesine ve hatta bağımsız, özgür kılmak için hayatını adadıkları Türkiye'nin kendilerine yaşama şansı dahi tanımamış olmasının verdiği kırgınlık ve kızgınlık; oysa Fransa'nın, kapitalist blok içinde olmasına karşın kendilerine, çocuklarına kucak açıp iltica, vatandaşlık, sosyal imkânlar tanımış olmasından dolayı Fransa'ya bir minnet duyma olduğunu söylemek olanaklıdır.

Yine vatandaşlarımızın buldukları ülkelerin vatandaşlıklarını alarak, seçimlerde artık göz ardı edilemeyecek bir seçmen kitlesi oluşturdukları da tespit edilmiştir. Örneğin Fransa için şu mülakat notu, bu açıdan önem arz etmektedir denebilir:

Eskiden Fransa'da Ermeniler çok önemli bir baskı grubuydu ve politikacılara giderek, 'siz şunu söyler ya da yaparsanız size oy veririz' diyorlardı ve siyasetçiler onları önemsiyorlardı. Son yıllarda Türkler de önemli bir güç – baskı grubu oluşturdu ve politikacılara 'siz şunu yaparsanız size oy vermeyiz' deyip Ermeni baskı gücünü önemli

oranda etkisizleştirmeye başladılar. Tabiki hala bir güç ama artık pek eskisi gibi değil. Ermeniler düşüşe geçmişken, Türkler son yıllarda yükselişe geçti (Dem., Paris).

Bu tür yeni gelişmelere karşın, bu ülkelerdeki Türkiye kökenli seçmenlerin oy potansiyelinin profesyonel bir şekilde kanalize edildiğini söylemek pek olanaklı değildir. Her grup biraz da kendi siyasal çizgisine uygun olan partilerden aday olmakta ya da o partilere oyunu vermektedir. Türkiye'deki politika yapıcılarının, bu potansiyeli Türkiye ve göçmenlerimizin yararına kullanabilecek bir formata dönüştürmelerinde hayati önem vardır.

Vatandaşlarımızın sorun alanı olarak değerlendirdikleri bir diğer alan ise Türk medyadır. Medya kuruluşlarının insanların kafasını karıştırdıkları, doğruluğu kesin olmayan haberler verdikleri ve dolayısıyla yurtdışındaki vatandaşlarımızın birbirlerini ötekileştirmelerine hizmet ediyor olduğu da sıklıkla dile getirilmiştir. Örneğin, aşağıdaki şu mülakat notları konuyu açıklayıcı niteliktedir:

Türkiye'de medya en önemli sorun yaratıcılardandır. TV'ye bak, gazetelere bak pek çoğunda verdikleri haberlerin kaynakları yok. '... bilmem ne olduğu iddia edildi' diyor. Yahu kim iddia etti, ne zaman nerede iddia etti belli değil. Herkes kendi ideolojisine, amacına ilişkin haber üretiyor. RTÜK'ün asıl yapması gereken iş bu değil mi? Sen burada asılsız bir haber yapacaksın, öncelikle o televizyon buna asla izin vermez. Ama Türkiye'de herkes, herkes hakkında ve her şey hakkında asılsız haber yapıyor, hiçbir merci ses çıkarmıyor. Bu da insanları allak bullak ediyor, paranoyak ediyor (Mem. A., Paris).

Türkiye'de her medya grubu kendine bir taban yaratmış ve onu çoğaltma derdinde. Sadece ona yönelik televizyonculuk yaparak, kendi tabanını giderek diğer gruplardan uzaklaştırıp yalnızlaştırıyor. Çünkü o tabandan nemalanıyor ve o tabanı başka zemine kaptırmak istemiyor. Bugün Türkiye'de spor klüplerinin bile televizyon kanalları var. Burada örneğin, Fransa'da bunu göremezsin. Kanal 1, 2, 3 herkesin televizyonudur. Sadece bir toplumsal kesime yönelik yayın yapmaz. Bugün bir Alevi kanalında Alevicilik dışında, Kürt kanalında Kürtçülük dışında, İslamcı kanalda İslamcılık dışında bir yayın bulamıyorsunuz. Peki, toplumsal bütünlüğü böyle mi sağlayacağız? Kısacası, herkes kendi küçük toplumunu kurmuş ve onu diğerlerinden soyutlayarak korumaya gitmiş durumda. Gruplar birbirlerinden uzaklaştıkça birbirlerini ötekileştirmeleri giderek artıyor. Zaman içerisinde bu ötekileştirmelerin çatışmaya dönüşmesi kaçınılmaz olur ki bundan herkes zarar görür...(Sel., Paris).

Az sayıda da olsa bazı insanlarımızın genel olarak, buldukları ülkedeki sosyal haklardan faydalanmak için ahlaki olmayan yollara saptıkları belirtilmiştir. Zaten vergi kaçırma, kaçak çalışma, kaçak işçi çalıştırma gibi ekonomik suçları suç olarak değerlendirmedikleri gözlenmiştir. Hatta Türkiye'deki akrabalarının çocuklarını kendi nüfuslarına geçirerek, buldukları ülkede çocuk parası aldıkları ve bür yolları suç işlemekten ziyade tersine akıllık, açıkgozlülük, işini bilmek olarak yorumladıkları tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde, erken emekli olmak için hasta olduğunu ifade edip, belirgin bir hastalığı olmadığı için doktorların o kişi üzerinde farklı testler yaptıkları ve bir nevi kobay olarak kullanıldığı ve nihayetinde gerçekten de hasta oldukları ifade edilmiştir. Yine

aynı şekilde, sosyal yardımdan yararlanmak için eşlerin kâğıt üzerinde boşanmaları ama yine de beraber yaşamaya devam etmeleri gibi ahlaki olmayan bu ve benzeri durumların, ilgili ülkelerdeki Türk insanı imajını olumsuz yönde etkilediği ve bütün vatandaşlarımızın bu gözle görülmeye başlandığı özellikle dile getirilmiştir.

Yine her üç ülkedeki vatandaşlarımızın sahip oldukları genel kültürünün, köken farkı olmaksızın en önemli handikaplarından biri, birey yaşamını kendisi için değil çevresindekiler için yaşadığı gözlenmiştir: ‘El alem ne der’ mantığı çerçevesinde, şartları uygun olsun olmasın, bir yaşam organizasyonuna gidiyor. Bu durum ise kendisini zaman zaman sahip olamadığı imkânları kullanmaya itiyor. Bir yeteneği ve niteliği olmadığı, üretme sürecinde aktif olmadığı için karşısındakine üstünlüğünü, satın aldığı araba, değiştirdiği mutfağı ya da koltuk takımı ile göstermeye çalışmaktadır. Borç alıp, bir gecede 50 bin Euro harcayarak bir sünnet düğünü yapabilmektedir. Tabi bu durum kısa sürede ailenin ekonomik dengelerini alt-üst ettiği için bu kez aile içi çatışma, kavga ve şiddet devreye giriyor ve çoğu kez de aile parçalanıyor. Her gruptan eğitim yapan çocuk sayısı çok çok az. Babalarını, annelerini aşmış yeni bir kuşak yok demek yanlış olmayacaktır. Tek aşıkları nokta, belki biraz daha iyi düzeyde Fransızca biliyor olmalarıdır. Her grupta, kötü bir TV kültürü, görsel kültür çok egemendir denebilir.

Daha öncede ifade edilmiş olduğu üzere Avrupa’da insanların büyük çoğunluğu bütün enerjilerini para kazanmaya odaklamışlar. Bu amaç doğrultusunda çocuklar bile okuldan alınmakta ve ‘bir an önce para kazansınlar’ mantığı ile okul yerine ya dönere ya da inşaata mahkûm edilmektedirler. Hedef para kazanmak olduğu için bilgi ve kültür edinme amacı yok. Çocukların eğitimini bile kendine göre yaptırıyor. Örneğin, çocuğunu muhasebeye gönderiyor ki kendi defterini tutsun. Yabancılar arasında etnik-işletmecilik çok yaygın. Örneğin, telefon işi Pakistanlılarda, döner-restaurant işi Türklerde, Pizzacılar genellikle Arap kökenli. Ülke içinde paralel dünyalar, toplumlar oluşmuş durumdadır denebilir. Herkesin kendi berberi var, lokantası, kahvesi, düğün salonu var. İlan gazeteleri var, kasabı, manavı, pazarda yeri var. Özellikle fabrikaların kapanmasıyla birlikte, ortak entegrasyon sağlayacak mekanlar ortadan kalkmış durumdadır. Tek mekân okullar, onda da çocuklar başarısız. Yeni kuşaklar bilinçli bir şekilde yönlendirilmezse onların da giderek kaybolacağı kesindir.

Yine her üç ülkede, para kazanma ve o kazanılan parayı kullanma kültüründe de sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Örneğin şu açıklama pek çok göçmenimiz için geçerlidir demek yanlış olmayacaktır:

İnsanların bazıları buralarda para kazanıyorlar. Ama o parayı kullanma kültürleri olmadığı için en kısa sürede sapıtıyorlar. Bu şuna benziyor: 22 yaşındaki bir futbolcu gence 12 milyon Euro para vermek gibi. O çocuk ‘ben ne kadar da önemliymişim’ psikozundan başka neye girebilir ki? İşte Türkiye’de açlık sınırındayken, bir şekilde buraya gelip ve bir fırsat yakalayıp tatlı para kazanmış olanlar da böyle. Para kazanıldıkça gösterişe kaçılıyor. Lüks arabalar alınmakta, 1500-2000 kişilik davetiyeli yemekli, müzikli sünnet, düğün törenleri yapılmakta, kahvelerde, casinolarda kumarlar oynanmakta ama diğer taraftan aile ve çocuklar ihmal edilmektedir. Diğer bir deyişle,

burjuva kültürü gelişmediği için biriken sermaye yeni yatırımlara dönüştürülmemekte ve bir süre sonra zaten köksüz olan bu insanlar, bu şımarıklıkların bedelini çok ağır ödeyerek yok olmaktadır (Mem. A., Paris).

Vatandaşlarımız arasında meydana gelmiş olan ayrışmalarda daha önce Türkiye'nin yanlışlarının çok olduğu ama bugün ise bu yanlışları Alman, Fransız ve İsviçrelilerin körükledikleri, devam ettiriyor oldukları sıklıkla uygulamalardan örnekler verilerek dile getirilmiştir. Vatandaşlarımız arasında ayrışmayı önlemek için ortak değer, inanç ve düşünce sistemlerini geliştirmek ve öncelikle asimile olmadan uyum sağlamanın öğretilmesi gerekmektedir. Türkiye'de elektrik şalterini görmemiş insanlarımız dünyanın en gelişmiş sanayi ülkelerine hiçbir eğitim, bilgi verilmeden, uyum programına tabi tutulmadan gönderildiği gerçeği sonradan onların bu sorunları yaşamasını kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla, vatandaşlarımızın bulunduğu tüm ülkelerde Türk Kültür Enstitülerinin kurulması önemli bir beklenti olarak gündeme gelmiştir. Özellikle Alman Goethe Enstitüsü tarzında, Türkiye'nin de olanaklı olduğu kadar tüm ülkelerde kurmaya başladığı Yunus Emre Kültür Enstitülerinin insanlarımızın Türkiye'ye bağlılıkları ve kendi kimlik ve aidiyetlerini korumaları açısından büyük önem arz edecektir. Bu kültür enstitüleri diğer yandan ülkemizin Avrupa kamuoyuna tanıtımında da önemli rol oynayacaktır. Bu enstitülerin direkt konsolosluklar bünyesinde ya da güdümünde değil, daha bağımsız, milli kütüphane niteliğinde kütüphaneleri olan, Türk dil ve kültürünü tanıtan, öğreten kurumlar olmasının daha fazla yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kurumlar aracılığıyla, bu ülkelerdeki gençlerimizin yönlendirilmeleri, buldukları ülkenin elit tabakası içinde yer alacak şekilde eğitim, iş, sanat ve politika gibi alanlarda kendilerini yetiştirmelerine yardımcı olmaları da mümkün olabilecektir.

Bununla birlikte özellikle yurtdışına gönderilecek tüm devlet personeli, gidecekleri ülke, oradaki vatandaşlarımızın sosyo- kültürel yapısı, beklentiler, temel sorunlar, olası çözüm yolları, politik atmosfer ile kendi asli görevleri hakkında kapsamlı bir eğitimden geçirilerek o ülkelere gönderilmeliler. Her üç ülkede de, 'TC bizlerle ve sorunlarımızla ilgili olarak hiçbir şey yapmıyor, en ufak bir iş için 100'lerce Euro isteyen (örneğin pasaport, nüfus vb. resmi işlemler için), hep bizleri soymaya, yolmaya endekslenmiş bir devlet yapısıdır' algısı çok yaygındır. Devlet ve ülke hakkındaki bu negatif algının değişmesi için gereken politikaların üretilmesi ve uygulanması bir zaruret arz etmektedir.

Her üç ülkede de dikkat çeken en önemli noktalardan birisi, vatandaşlarımızın buldukları ülkede mi yoksa Türkiye'de mi kendilerini daha güvende hissettikleri konusu olmuştur. Alınan yanıtlara bakıldığında istisnasız tüm grupların kendilerini buldukları ülkede Türkiye'dekinden daha çok güvende hissettikleri olmuştur. Buldukları ülkede her türlü ayrımcılığa, yabancı düşmanlığına ve en alt statüde görülmelerine karşın kendilerini, Türkiye'dekinden daha fazla güvende hissediyor olmaları, üzerinde özel olarak durulması gereken bir konudur. Bu güvensizliğin temelinde, Türkiye'de hukuk ve adaletin işlemediği, güçlü olanın istediğini yaptığı, Devlet bürokrasisinin keyfiliği, kurallara uymadığı dolayısıyla her an başınıza bir şeyin geleceği algısının yattığı tespit edilmiştir.

Vatandaşlarımızın kafasındaki bu olumsuz algılar, aslında Türkiye’de yaşamakta olan genel bir kanıdır demek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle orta ve uzun vadede ‘Devlet ve vatandaşı’ arasındaki bağı zayıflatacak olan bu konu büyük bir önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan göçmenlerimiz, yaşamın hemen hemen her alanıyla ilgili ve ciddi boyutta sorunlar yaşamaktadır. Devletimizin ilgili birimlerinin, belki de onlardan sorumlu bir bakanlığın kurularak, sorunlara eğilmeleri ve çözüme kavuşturmaları, üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adiguzel, Yusuf (2009), “Turkish Organizations in Germany and their Views on the European Union”, in **Turks in Europe: Culture, Identity, Integration**, (eds. T. Kucukcan and Veyis Gungor) Amsterdam: Turkevi Research Center, pp.459-482.
- Alacacıoğlu, Hasan (2009) “Almanya’nın Göçmenlere Yönelik Yabancı ve Uyum Politikaları”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.297-302.
- Arslan, Süleyman (2009) “Almanya’daki Türk Toplumunun Sorunlarına Çözüm Önerileri”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.267-276.
- ASAGEM (2009) “Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması -2005 (Rapor Özeti)”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.743-752.
- Denizhan, Atilla (2009) “Türkiye Kökenli Göçmenler ve Siyasi Katılım: Sivil Toplum Kuruluşları Siyasi Katılıma Nasıl Katkı Sağlayabilir?”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.255-258.
- Gencer, Mustafa (2009) Almanya’daki Türk Göçmenlerin Uyum ve Eğitim Süreçleri”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.399-406.
- Güngör, Veyis (2009) “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Avrupa’daki Türk Sivil Toplum Örgütleri”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.199-202.
- İçduygu, Ahmet (2009) “AB – Türkiye İlişkileri ve Uluslar arası Göç: Genel Bir Değerlendirme”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.203-212.
- Kaleağası, Bahadır (2009) ”Avrupa’nın Göçmen Geleceği ve Türkiye”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.177-182.
- Kanber, Hasan (2009) “Yeni Göçmen ve Uyum Politikaları ve İsviçre’deki Türk Göçmenler”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.761-762.

- Kanber, Sonay (2009) “Turkish Immigrant Women in Germany and the Challenges They Face”, in **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.543-552.
- Kaya, Ayhan (2009) “Euro-Turks and the European Union: Migration, Islam and the Reign of Fear”, in **Turks in Europe: Culture, Identity, Integration**, (eds. T. Kucukcan and Veyis Gungor) Amsterdam: Turkevi Research Center, pp. 383-410.
- Kilimci, Songül (2009) “İsveç’te Göçmen Türkler”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.159-164.
- Kolat, Kenan (2009) “Almanya’daki İnsanlarımızın Konumu ve Örgütsel Çalışmalar”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.341-348.
- Kucukcan, Talip and Veyis Gungor (2009) **Turks in Europe: Culture, Identity, Integration**, Amsterdam: Turkevi Research Center.
- Küçükcan, Talip (2009) “Almanya’nın Göçmenlere Yönelik Yabancı ve Uyum Politikaları: Türk Vatandaşlarının Uyum ve Uyum Sorunları”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.303-310.
- Lanz, Tilman (2009) “Turkish Immigrants in Germany: Behind the Fantasy Screen of Multiculturalism”, in **Turks in Europe: Culture, Identity, Integration**, (eds. T. Kucukcan and Veyis Gungor) Amsterdam: Turkevi Research Center, pp.7-34.
- Önger, Demir Fıtrat (2009) “Fransa’daki Türk Toplumunun Göç ve Uyum Konularıyla İlgili Gözlemlerim”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.311-314.
- Şen, Faruk (2009) “Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Türk Göçmenler”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s. 63-66.
- Ünver, O. Can (2009) “Yurtdışındaki Türklerin Eğitim Sorunlarına Bir Bakış: Almanya Örneği”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.407-416.
- Yaylacı, Filiz Göktuna (2009) “Batı Avrupa ve Türkiye’de Uyum Sürecinde Türk Göçmenler”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.793-802.
- Yıldırım, İbrahim (2009) “Federal Almanya’da Yaşayan Türk Evli Bireylerde Psikolojik Belirtiler”, iç. **Yurtdışındaki Türkler: Ellinci Yılında Göç ve Uyum** (ed. M. Erdoğan), Ankara: Orion Kitabevi, s.709-714.